

VUURWERK IN MOSKOU

IWAN LEERT WINNEN
BLINDGANGER DE LUCHT IN
GERMANEN EN BOSGEESTEN
STALIN HAALT UIT
ATHEÏSME IN DE IJSKAST
TANKS IN DE TANG
HITLERS BEREZINA

63

De gevoelige nederlaag die de Duitsers bij Stalingrad geleden hadden, was – wellicht eerder nog dan een militaire catastrofe – een flinke optater tegen het prestige van de leiders van het *Dritte Reich* en een psychologisch drama voor miljoenen Duitsers die een eerste vleugje twijfel in hun onwankelbare geloof in de eindoverwinning voelden binnensluipen. Het genie Goebbels had gevoel voor ál deze aspecten: in één meesterlijke *coup de théâtre* zou hij, na de week van rouw om de verloren slag, uit de nederlaag nieuwe winst zien te behalen. Op 18 februari 1943 werd het begrip '*totale Krieg*' niet slechts door de duizenden in het Berlijnse *Sportpalast* uitbundig toegejuicht, het werd ook het slagwoord voor nieuwe inspanningen, nieuw enthousiasme, nieuw geloof. Wat die zo bejubelde totale oorlog werkelijk zou gaan betekenen, zou het Duitse volk snel aan den lijve ondervinden.

Even leek het er nog op dat de val van Stalingrad militair gezien slechts een incident was, een kleine terugslag in een nog steeds voortgaande reeks Duitse overwinningen. Het belangrijke knooppunt Charkow, kort na Stalingrad door de Russen bevrijd, werd midden maart door de Duitsers heroverd; het front leek gedurende enige maanden gestabiliseerd. Eerst het zomeroffensief, dat na lange voorbereidingen op 5 juli losbarstte, bewees dat de oorlog in het oosten inderdaad zijn keer had genomen. Binnen vijf dagen liep de groots opgezette Duitse aanval in de centrale sector, *Fall Zitadelle*, op een grandioze mislukking uit – zo omvangrijk waren de Duitse verliezen, zowel aan mankracht als aan tanks, vliegtuigen en voertuigen, dat de Russen in de resterende zomermaanden bijna dagelijks nieuwe successen konden melden en zowel in de centrale als in de zuidelijke sector grote terreinwinst boekten. Eind september werd Smolensk – 15 juli 1941 door de Duitsers veroverd – bevrijd; begin oktober trokken de Russen over de Dnjepr; de Kaukasus werd van Duitsers gezuiverd.

Bij de bevrijdingsstrijd speelden partizanengroepen – oorspronkelijk voor een groot deel ontstaan uit door de even wrede als domme bezettingsmaatregelen naar bossen en moerasgebieden op de vlucht gedreven Russen – centraal vanuit Moskou geleid en bevoorrad, een belangrijke rol.

En de opmars ging voort, ook in de winter van 1943 op 1944, die onder meer de ontzetting bracht van Leningrad. In maart werd de Roemeense grens overschreden; in het noorden naderde men terzelfder tijd het Poolse Lemberg. Nog juist voor de invasie in Normandië was ook de Krim, waar de Duitsers al vele maanden geïsoleerd waren geweest, weer in Russische handen.

A.H.P.

HET RUSSISCHE OFFENSIEF NA STALINGRAD
(VOORJAAR 1943)

IWAN LEERT WINNEN

M. G. EMEIS JR.

Met ijzeren hand bleef Stalin het succesvolle offensief van het rode leger in de winter van 1942 op 1943 stimuleren. Eind januari 1943 was generaal Malinowski nog maar vijftig kilometer van Rostow verwijderd; ook tussen Krasnodar en de Russische voorhoede lag niet meer dan vijftig kilometer en de Duitsers moesten de olievelden van Majkop ontruimen, voor ze één ton olie uit de bodem hadden kunnen halen. Bij Stalingrad waren ze muurvast ingesloten; op 2 februari kwam daar de capitulatie. Hitler kon nauwelijks aandacht opbrengen voor het feit dat Mussolini twee dagen later, terwijl geheel Duitsland nog in de officiële Stalingradrouw was gehuld, zijn schoonzoon Ciano de portefeuille van buitenlandse zaken ontnam:

Associated Press

Links: Russische troepen klimmen tegen een rivieroever op tijdens het voorjaarsoffensief.

Boven: in de pas heroverde stad Charkow brengen de Russen luchtdoelgeschut in stelling.

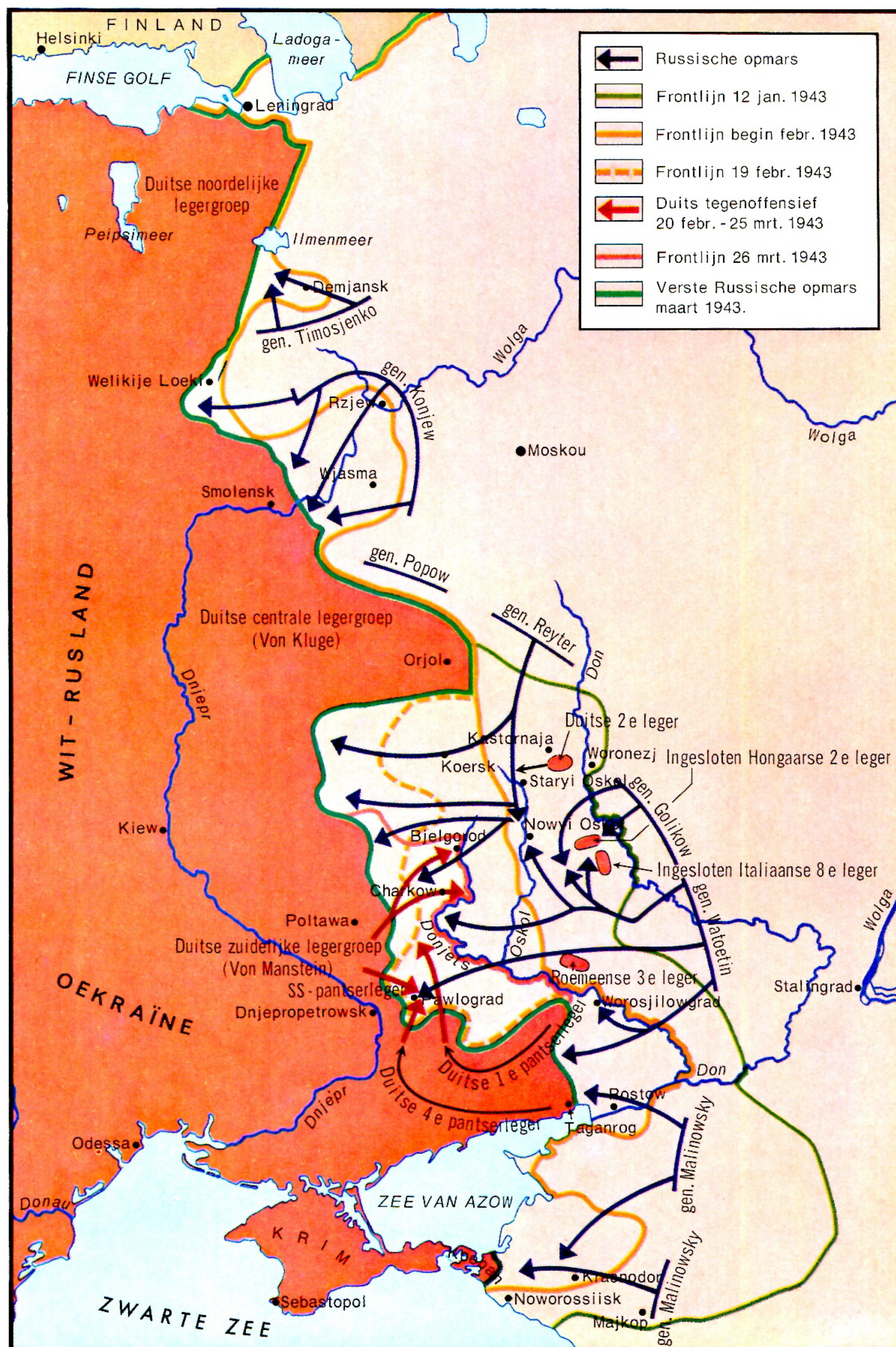
Rechts: de situatie aan het oostelijk front tijdens het voorjaarsoffensief van 1943.

daarvoor bléef het nieuws van het oostelijk front te onheilspellend.

Ter wille van de overzichtelijkheid bekijken wij dat front van noord naar zuid in de maanden februari en maart. Allereerst stuit men dan op de Demjansk-saillant (uitstulping) bezuiden het Ilmenmeer. Een speciale aanvalsgroep onder maarschalk Timosjenko tastte medio februari deze saillant aan, die doorweven was met talloze riviertjes en kleine meren, waartussen de Duitsers sterke afweerstellingen hadden opgebouwd. Na twee weken van harde gevechten vielen de saillant, duizenden Duitsers en veel materieel in Russische handen.

De tweede saillant, die van Rzjew, lag tweehonderd kilometer zuidelijker. Daar viel generaal Konjew op 1 maart aan, terwijl de Duitsers al bezig waren het gebied te ontruimen. Twee dagen later troffen de Russen in Rzjew honderd vernielde tanks en twaalfhonderd spoorwagens aan. Met de verovering van Wjasma op 11 maart rondde Konjew de liquidatie van deze saillant af. De buit van tien dagen bestond uit vijfhonderd tanks, honderden kanonnen en veel rollend materieel. Konjew zette zijn aanval voort, maar Kluges achterhoede bood steeds meer tegenstand en halverwege Wjasma en Smolensk kwam het front tot stilstand.

Weer vijfhonderd kilometer zuidelijker waren de Russen aan het centrale front op 1 februari doende de buit van Kastornaja te tellen, waar zij zeven Duitse en Hongaarse divisies hadden vernietigd: twintigduizend krijgsgevangenen, honderd tanks, driehonderdveertig kanonnen en vierentwintig volgeladen goederentreinen. De egelstelling Staryi Oskol werd omsingeld, bij Nowyi Oskol capituleerden twee Italiaanse divisies, de weg naar Koersk lag open. Dat belangrijke knooppunt viel op 7 februari, slechts verdedigd – veeg teken – door een klein, inderhaast bijeengeraapt Duits garnizoen. Twee dagen later rukte Russische infanterie, gesteund door de nieuwe, effectvolle *katoesja's*, de stad Bjelgorod aan de bovenloop van de Donjets binnen. Meer en meer gebruikten de Duitse legerberichten het beeld van de Russische stoomwals: onafzienbare horden soldaten

die 'golf na golf, ondanks afschuwelijke verliezen' op de Duitse linies afrolden. Dat beeld was vals: niet de kwantiteit maar de kwaliteit van de Russen gaf de doorslag.

Nog geen tachtig kilometer van Bjelgorod lokte Charkow. In vreedstijd telde het ruim achthonderdduizend inwoners. Charkow was een van Ruslands grootste industrieën, waar tractoren, turbogeneratoren, locomotieven, mijnbouw- en elektrische installaties werden vervaardigd; de stad lag in het hart van het Donjetsbekken (even groot als Nederland) dat dertig ontginbare kolenlagen telde en waar de bodem ook zout, kwikzilver, zilver, zink, lood, ijzer en goud bevatte. Van heinde en ver sleepen de Duitsers divisies aan, maar onweerstaan-

baar rukten de troepen van de generaals Watoetin en Golikow naar Charkow op. De versterking van het garnizoen met SS-stoottroepen baatte niet. Op 16 februari was Charkow Russisch en was de SS op de vlucht, richting Poltawa. Zuidelijker waren twee etmalen tevoren Worosjilowgrad en Rostow (bij de Donjetsmonding) eveneens door de Russen genomen, zodat de frontlijn langs de noordkust van de Zee van Azow westwaarts opschoof tot Taganrog. Vol bewondering seinde Churchill op 24 februari aan Stalin: 'Wat u presteert, is gewoonweg onbeschrijflijk.'

Wat Hitler bij deze rampenreeks het meest beangstigde, was de alarmerende toestand van zijn pantser troepen. Het tankwapen had in

twintig maanden Russische veldtocht dusdanige aderlatingen ondergaan, dat het onmiskenbare tekenen van bloedarmoede begon te vertonen. De schepper ervan, generaal Heinz Guderian, werd op 28 februari 1943 tot inspecteur-generaal van de pantser troepen benoemd. Hij inspecteerde veel en grondig en zijn 'reis-officieren' trokken de frontsectoren langs om ter plaatse de technische, personeels- en andere problemen te bestuderen. Hun aller ijver, hoe groot ook, kon de numerieke en technische achterstand niet in een handomdraai opheffen. Weliswaar had de *Wehrmacht* haar PzKw II (*Panzerkampfwagen* = tank) alias 'de tinnen doodkist' buiten bedrijf gesteld, maar zij steunde nog geheel op de PzKw III en PzKw

IV, die in alle, respectievelijk vele opzichten inferieur waren aan de Russische T 34-tanks. Frontervaringen in de strijd tegen deze T 34 waren al enige tijd verzameld door Duitse ontwerpers en constructeurs. Het merendeel van de door hen geïnterviewde Duitse officieren gaf als eensluidend advies: 'Copieer de T 34.' Maar dat was van de ijdelheid der vragers te veel gevraagd. Zij maakten en verwierpen plannen voor twee reuzentanks van 180 en 1000 ton. Zij brachten een lichte verkennings-tank uit, die niet verder kwam dan het prototype. Tenslotte viel de keuze op de 'Tiger', een 56-tonner met een 88 mm-kanon, te bouwen door Krupp in Essen (ontwerper: dr. Porsche) en Henschel in Kassel. De vergelijkingsproef

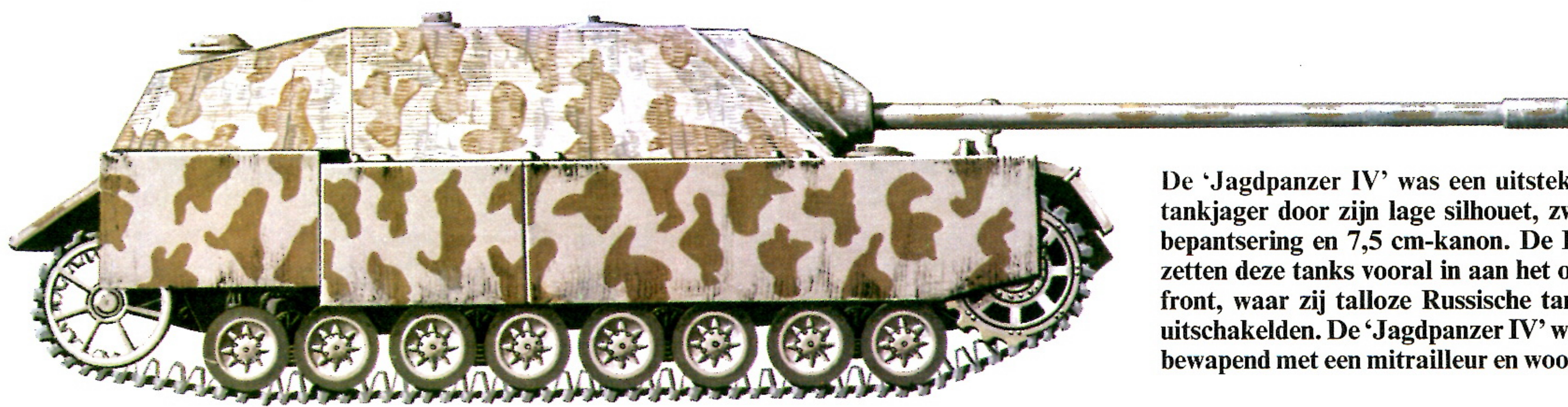
Links: in Charkow, dat vier keer van bezetter verwisselde, konden Duitse troepen tijdelijk een tractorenfabriek bezetten.

Rechtsboven: de Duitse troepen hebben de Russische plaats Demjansk moeten opgeven. Zij beginnen hier aan hun terugtocht.

Rechtsonder: na een gevecht op leven en dood bleven de uitgeschakelde tanks en gesneuvelde bemanningsleden aan het oostelijk front achter.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

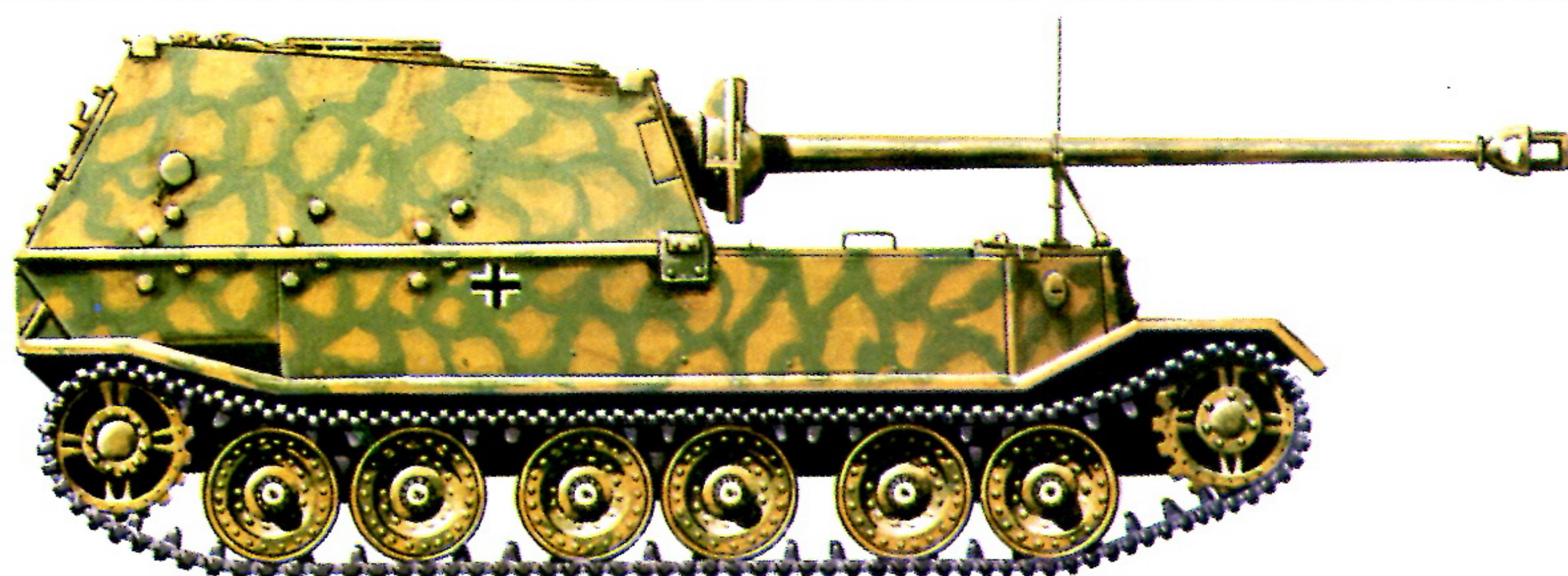

De 'Jagdpanzer IV' was een uitstekende tankjager door zijn lage silhouet, zware bepantsering en 7,5 cm-kanon. De Duitsers zetten deze tanks vooral in aan het oostelijk front, waar zij talloze Russische tanks uitschakelden. De 'Jagdpanzer IV' was ook nog bewapend met een mitrailleur en woog 26,6 ton.

Imperial War Museum

De Duitse tankjager 'Ferdinand' heeft nimmer aan de strijd deelgenomen. Hij werd naar een ontwerp van prof. Porsche gebouwd en bleek al bij de proeven niet te voldoen. Van de omgebouwde versie (de 'Elefant') werden vijfenveertig exemplaren gebouwd, die alle roemloos ten onder gingen aan het oostelijk front. De oorzaak daarvan was dat dit type tankjager een onbeweegbaar 88 mm-kanon had, zodat de gehele tank moest draaien om van doel te veranderen. De bemanning van dit type tankjager bestond uit zes personen.

in juli 1932 in moeilijk, moerassig terrein bij Leningrad viel uit in het nadeel van Krupp, waarop de supervisie over de 'Tiger'-productie, ook die bij Krupp, aan Henschel werd toevertrouwd. Wel wist Porsche, van huis uit autoconstructeur, een 'Tiger'-variant aan Hitler te 'verkopen': het rijdend geschut 'Ferdinand' werd omgebouwd tot 'Elefant'. De volledige productie daarvan, vijenveertig stuks, zou later op één dag aan het oostelijk front worden ingezet – en op diezelfde dag roemloos worden uitgeschakeld of vernietigd.

Behalve de 'Tiger' werd ook een lichter type in productie genomen, de 45-tons 'Panther' voorzien van een 75 mm-kanon. De tijd leek nu rijp voor een *Führerbesprechung*, die op 22

Links: troepen van het rode leger hebben een Duitse tank buiten werking gesteld.

Rechtsboven: Russen vallen aan met 'katoesja's', op vrachtwagens gemonteerde raketwerpers.

Rechtsonder: deze T 34-tank met een kogelgat door de loop werd een gemakkelijke prooi.

november leidde tot de opstelling van het 'Adolf Hitler Tank Plan'. Ondanks de trotse naam verliep de uitvoering slechts met horten en stoten. Er trad een ernstig tekort aan vakbekwame technici aan het licht, alsook aan grondstoffen, die even schaars als onmisbaar waren. Diverse malen werd het tankprogramma in de war gestuurd door de steeds zwaardere bombardementen van de geallieerden. Grondige, dus tijdrovende controle van het eindprodukt op de proefbanken en proefbanen van Krupp en Henschel was door het tankgebrek te velde onmogelijk, zodat de 'Tigers' en 'Panthers' met kinderziekten en al naar het front moesten worden gezonden. Hoeveel spoed men ook betrachtte (Hitler beval de tankbouw voorrang te verlenen boven alle overige wapenproductie), de nieuwe tanktypen arriveerden te laat om nog te kunnen deelnemen aan de wintercampagne 1942–1943, die op de grens van maart en april haar einde vond in de stortregens en modderpoelen van de Russische lente.

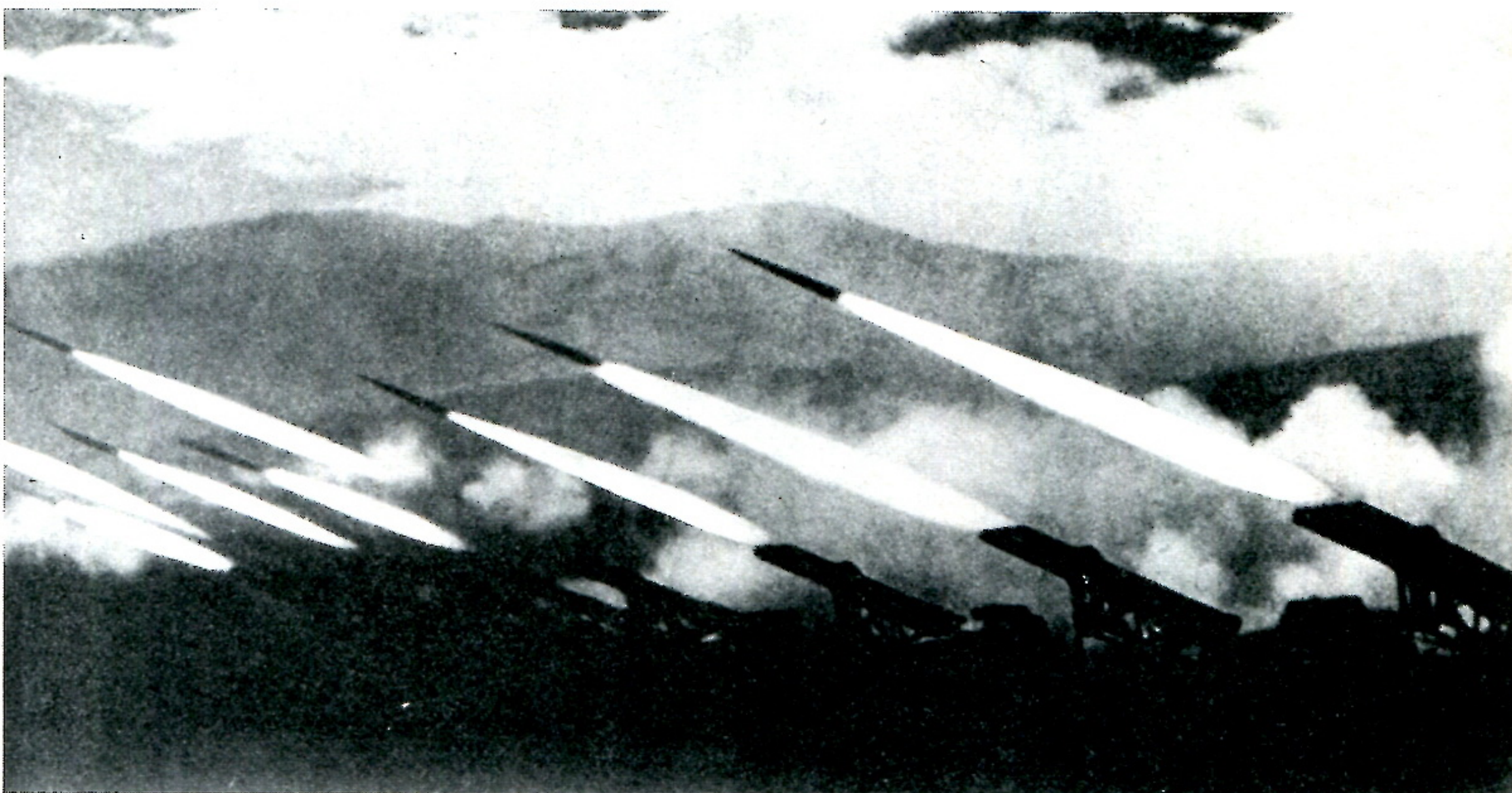
Des te opmerkelijker was het dat Von Manstein, eer het zover was, de kracht wist op te brengen voor een tegenoffensief, dat tot aanzienlijke militaire én psychologische winst leidde. Toen Churchill op 24 februari zijn lofzinnig 'Wat u presteert, is gewoonweg onbeschrijflijk' aan Stalin seinde, was de Britse oorlogsleider nog onkundig van de Duitse tegenstoot. 'De keten van sowjetsuccessen werd – op 22 februari – gebroken door veldmaarschalk Von Mansteins plotselinge tegenoffensief', aldus de Poolse legerchef Anders. De Duitse land- en luchtmacht kreeg voor de aanval een *Tagesbefehl* van Hitler, waarin hij op de 'wereldbeslissende' betekenis van het komende gevecht wees. Hij stelde de levering van nieuwe onbekende wapens in uitzicht en beval de soldaten elke duim grond te verdedigen om die wapens (in de nabije toekomst) te kunnen gebruiken. Van drie kanten stuurde Von Manstein zijn troepen op Charkow af. Hij boekte terreinwinst, maar de Sowjets wisten vrijwel steeds aan omsingeling te ontsnappen door op het kritieke moment terug te trekken. Op 10 maart sloot de Duitse ring zich om de stad en vijf dagen later was Charkow weer in Duits be-

zit. Vier dagen later volgde Bjelgorod. Bij de Duitsers herleefde de hoop. Het 'Algemeen Handelsblad' citeerde op 15 maart de 'Berliner Börsen Zeitung', waarin kapitein Ritter von Schramm 'het Wonder van de Donjets' vergeleek met 'het Wonder van de Marne' in 1914. De term 'Wonder van de Donjets' vond snel zijn weg door de nazi-pers. Maar het was een wonder van beperkte omvang: de val van Bjelgorod viel samen met het invallen van de dooi. Het oostelijk front kwam tot rust en beide partijen maakten de balans op van negen maanden onafgebroken strijd.

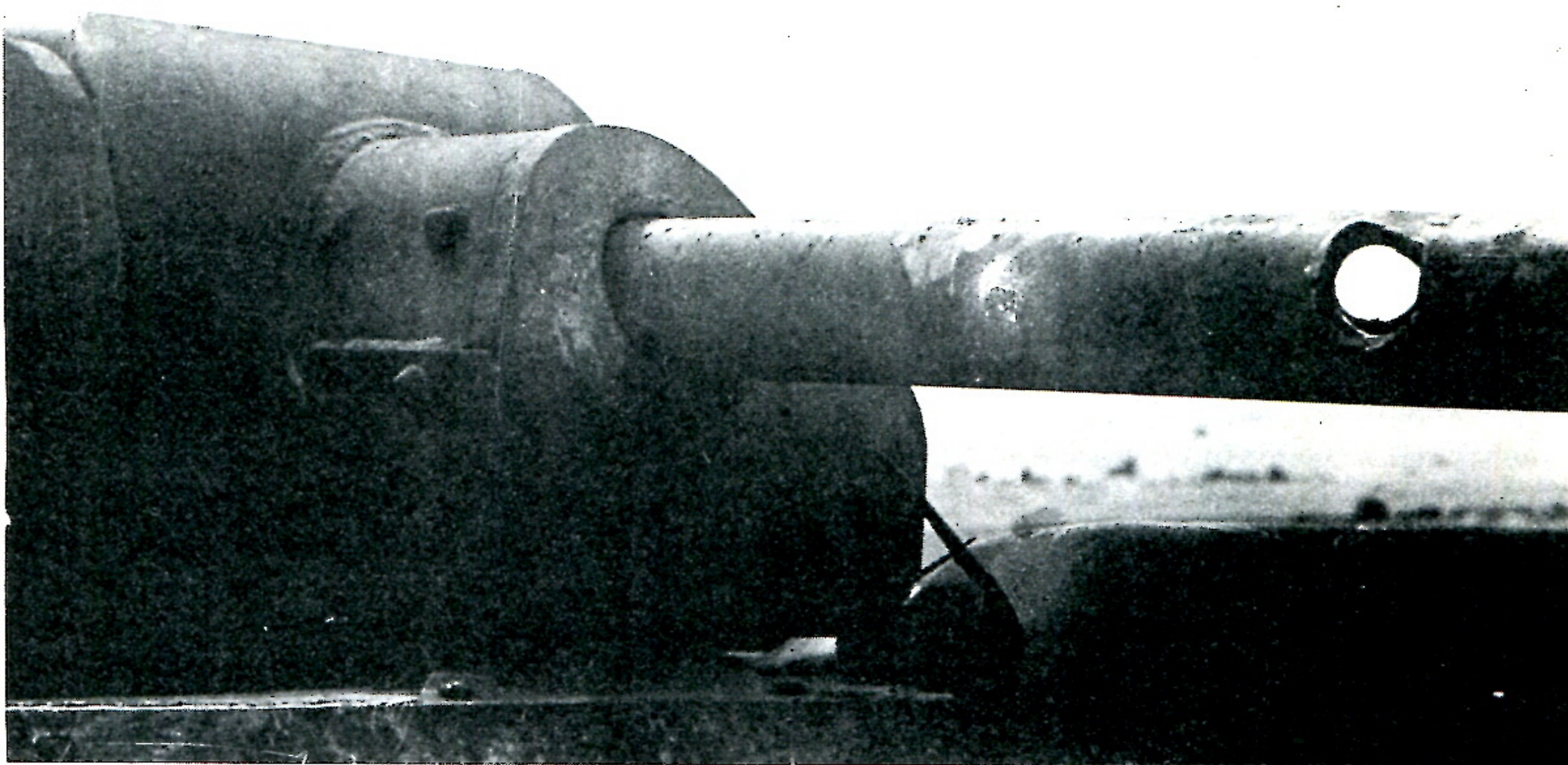
De Duitsers waren weer net zo ver als in juli 1942. Alle offers waren voor niets gebracht. Minstens vijftig Duitse en verbonden divisies

tanks, twintigduizend kanonnen, honderden locomotieven en duizenden spoorwagens.

De krachtsverhouding was door de winterveldtocht 1942–1943 aanzienlijk gunstiger geworden voor de Sowjetunie. Het rode leger, tijdens een zware crisis weer opgebouwd, was bij het begin van zijn tegenoffensief waarschijnlijk kwantitatief maar in elk geval kwalitatief sterker dan in 1941. Het had veel van de *Wehrmacht* geleerd, in het bijzonder het efficiënt opereren met grote tankeenheden. De Russische soldaat had 'geleerd te winnen', zijn angstige geloof in de onoverwinnelijkheid van zijn tegenstander was bezig te verdwijnen. De Duitse soldaat daarentegen was zijn innerlijke zekerheid en superioriteitsgevoel kwijt. In de

Fotoarchief Spaarnestad

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

waren verloren gegaan. De overige verliezen stonden gelijk met de gevechtswaarde van vijftig divisies. De (Duitse) materiële verliezen waren, dat staat vast, veel groter dan die van de vijand.

Het moreel van de Russen was geweldig gestegen. De auteurs Allen en Muratoff berekenen dat aan Duitse zijde honderdtien à honderdvijftien divisies, waarvan dertig uit satellietlanden, waren vernietigd of zo gedecimeerd, dat zij hadden opgehouden gevechtseenheden te zijn. Zij achten de Russische schatting van de Duitse verliezen (850.000 'gedood', 350.000 krijgsgevangen) niet ver bezijden de waarheid. Volgens de Sowjets verloor Hitler bovendien vijfduizend vliegtuigen, negenduizend

winter 1942–1943 werden voor het eerst Duitse eenheden bewust prijsgegeven aan omsingeling en vernietiging, waardoor het vertrouwen in het opperbevel werd geschokt. De fanfares over de herovering van Charkow en Bjelgorod konden het feit niet verbloemen dat de Russische linie aan de Donjets ongebroken bleef en zelfs enige brughoofden op de westelijke oever bleef omvatten. Het ontging de Duitse troepen uiteraard evenmin dat de Russen eind maart Smolensk naderden en begin april Noworossiisk aan de Zwarte Zee onder het bereik van hun artillerie kregen. Ondanks Von Mansteins knappe, kortstondige tegenzet was tijdens de winterveldtocht 1942–1943 de rol van aanval-der definitief op de Russen overgegaan.

DE MISLUKTE AANSLAG OP HITLER
(13 MAART 1943)

BLINDGANGER DE LUCHT IN

DR. G. VAN ROON

Fotoarchief Spaarnestad

Het Duitse verzet tegen Hitler had alleen kans van slagen, wanneer een troepencommandant bereid zou zijn mee te werken. In het voorjaar van 1943 zou zo iemand gevonden kunnen zijn in de persoon van veldmaarschalk Günther von Kluge, die het commando voerde over de centrale legergroep aan het oostelijk front. Het was vooral de eerste officier van zijn generale staf, Henning von Tresckow, die zich veel moeite had getroost om Von Kluge voor het verzet te winnen. Tresckow stamde uit een geslacht van Pruisische militairen en verfoeide de nazi's hartstochtelijk. In lange gesprekken met Von Kluge was hij er in geslaagd hem ervan te overtuigen dat Hitler uitgeschakeld moest worden.

Von Kluge (*der 'kluge' Hans*) trok echter telkens zijn toezeggingen weer in als het erop leek dat hij ervoor gewonnen was. Dat ondervond niet alleen Tresckow, maar ook de vroegere burgemeester van Leipzig, Carl Goerdeler, in die tijd een van de leidende figuren uit het burgerlijke verzet. Deze bereikte met door generaal Oster verstrekte valse papieren in de herfst van 1942 het hoofdkwartier van Von Kluge. Zij spraken er langdurig met elkaar. Von Kluge scheen onder de indruk van Goerdelers argumenten en gaf zich gewonnen; na het vertrek van Goerdeler schreef Von Kluge echter aan Beck dat hij zich van alles distantieerde. De nederlaag bij Stalingrad miste echter ook op Von Kluge de uitwerking niet en dus was het

verzet optimistisch gestemd. Daarvoor bestond nog een andere reden: ongeveer in die tijd had zich namelijk een groep jonge officieren bij het verzet aangesloten. De ervaringen aan of liever achter het oostelijk front hadden hen langzamerhand rijp gemaakt voor het verzet. Pas nu beseften zij wat voor misdadig regime er in hun land aan het bewind was. Hun verontrusting gaf aan het verzet nieuwe impulsen. Zij drongen er bij de ouderen op aan zo spoedig mogelijk te handelen; zij meenden dat alleen door de dood van Hitler diens invloed voorgoed uitgebannen kon worden en er een einde kon komen aan de misdadigheid. Voor de uitvoering daarvan hadden zij zich beschikbaar gesteld.

Alleen moest nu nog Hitler ertoe worden bewogen een bezoek te brengen aan de centrale legergroep in Smolensk; de bevelhebber scheen voor het verzet gewonnen en Tresckow had een groep vastberaden officieren om zich verenigd. Maar dit probleem was nog niet zo eenvoudig op te lossen. Hitler verliet zijn hoofdkwartier nog maar zelden. Als hij wegging, hield hij zijn reisdoel zo lang mogelijk geheim; de betrokken autoriteiten werden pas op het laatste ogenblik gewaarschuwd. Het kwam geregeld voor dat aangekondigde bezoeken werden afgelast, en als ze doorgingen, waren er uitgebreide voorzorgsmaatregelen genomen. Het treinverkeer werd voor de duur van het bezoek van Hitler steeds stilgelegd. Voor het af-

gingen, volgde Von Schlabrendorff met de als pakket gecamoufleerde springstof. Er was Engelse springstof gebruikt, omdat Duitse springstof een ontstekingsnoer nodig had en zacht sissen na de inwerkingstelling de aandacht zou hebben getrokken; deze Engelse springstof werkte daarentegen met een tijdontsteker, waarbij geen geruis werd veroorzaakt. Tresckow en Von Schlabrendorff hadden springstof en ontsteker tevoren verscheidene malen getest.

Toen Hitler het vliegtuig in ging, drukte Von Schlabrendorff door de verpakking heen de ontsteking in en gaf het pakje aan Brandt, die meevloog in Hitlers vliegtuig. Over dertig minuten zou de ontploffing plaatsvinden. De

Links: 'samenzweerder' veldmaarschalk Von Kluge verwelkomt de Führer in Smolensk.

Boven: ordonnansofficier Von Schlabrendorff.

Rechts: na 'Stalingrad' poogde de NSDAP met uitspraken van Hitler het moreel te versterken.

leggen van de afstand tussen vliegveld en legerhoofdkwartier werd nooit gebruik gemaakt van legerauto's, maar van een van de vier speciale autocolonne die altijd gereedstonden te worden overgebracht naar de plaats die Hitler wilde bezoeken. En dan was er nog de bewaking die Hitler geen moment alleen liet.

De samenzweeters waren eerst van plan geweest Hitler tijdens de maaltijd in het hoofdkwartier te laten ombrengen door een aantal officieren. Aan Von Kluge was dit plan verteld, zodat hij ervoor kon zorgen op het beslissende ogenblik buiten schot te blijven. Hij maakte echter bezwaren: hij vond de methode te weinig eervol en was bang dat ook anderen, bijvoorbeeld moeilijk vervangbare officieren, getroffen zouden worden door kogels van de samenzweeters of door die van Hitlers lijfwacht. De samenzweeters lieten zich door Von Kluge bepraten en kozen een andere methode, die zij niet aan Von Kluge meedeelden. Besloten werd een pakket springstof met in werking gestelde ontsteker in Hitlers vliegtuig te smokkelen onder het voorwendsel dat het een presentje betrof voor een van de bevriende relaties in Hitlers hoofdkwartier.

Uitvoerig werd het plan besproken met de Berlijnse centrale van het verzet. De ordonnansofficier Fabian von Schlabrendorff reisde hiervoor verscheidene malen van Smolensk naar Berlijn. Hij sprak daar vooral met de generaals Oster en Olbricht. De laatste had een hoge functie bij de territoriale troepen en zou de nodige voorbereidende maatregelen in Duitsland moeten nemen. Eind 1942 had hij tegen Tresckow gezegd dat hij hiervoor nog acht weken nodig zou hebben. Het is niet bekend waaruit zijn maatregelen zouden moeten bestaan. Wat in elk geval wel tot in alle details werd voorbereid was de gang van zaken in Smolensk. Om de activiteiten in Berlijn en Smolensk goed te coördineren organiseerde de chef van Oster, admiraal Canaris, op 7 maart 1943 een reis naar Smolensk, zogenaamd om daar een bespreking te houden met inlichtingenofficieren. Hitlers bezoek was toen al aangekondigd, maar de juiste datum was nog niet vastgesteld. Met Canaris kwam Oster en enkele naaste medewerkers met een kist onderdelen van Engelse

DIE STÄRKE DER MÄNNER ZEIGT SICH NICHT AM ABEND NACH DEM SIEGE / SON- DERN WENN DIE SONNE EINMAL NICHT SCHEINT

A D O L F H I T L E R

tijdbommen in Smolensk aan. Laat op de avond, na de officiële besprekingen, werden tussen de betrokkenen de laatste details uitgewisseld, codewoorden afgesproken, enzovoort. Eindelijk kwam Hitler op 13 maart met zijn gevolg in drie Condoivliegtuigen aan in Smolensk. Berlijn had 's morgens Von Kluge en Tresckow op de hoogte gebracht; zij waren dan ook op het vliegveld ter begroeting aanwezig. Na de uitvoerige bespreking vroeg Tresckow tijdens de daaropvolgende maaltijd aan kolonel Brandt van Hitlers gevolg of deze een pakje met een paar flessen cognac voor hem wilde meenemen naar Berlijn. Brandt zegde dit toe. Toen Hitler en zijn gevolg, weer door Von Kluge en Tresckow begeleid, naar het vliegveld terug-

ingewijden wachtten in spanning. Toen na enkele uren bekend werd dat Hitler veilig was geland, kende hun teleurstelling geen grenzen. Berlijn werd onmiddellijk van de mislukte aanslag op de hoogte gesteld en Von Schlabrendorff belde Brandt op met de mededeling dat per ongeluk het verkeerde pakje was meegegeven. Hijzelf zou het komen omwisselen. In het slaapcompartiment van de trein die hem weer van het hoofdkwartier van de Führer naar Smolensk terugbracht, maakte hij het pakket behoedzaam open. Daarbij bleek hem dat de slagpin wel naar voren was gekomen, maar dat het slaghoedje, misschien door de lage temperatuur in het vliegtuig, niet had gewerkt. Het had maar weinig gescheeld.

DE BEZETTE SOWJETUNIE
(1943-1944)

GERMANEN EN BOSGEESTEN

PROF. DR. Z. R. DITTRICH

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

In de zomer van 1942, toen de Duitsers in het zuiden snel oprukten naar de Kaukasus, namen zij tegenover de bevolking van de toen bezette gebieden een toeschietelijker houding aan dan daarvoor ooit het geval was geweest. Niet zozeer omdat zij van hun fouten iets zouden hebben geleerd, maar omdat zij deze mensen (de Don- en Koebankozakken, de Kalmyken en de Kaukasiërs) beschouwden als niet-Russen, die vanwege hun krijgshaftigheid welkome bondgenoten van het Derde Rijk zouden kunnen worden.

Bij de kozakken, die in de revolutie en de burgeroorlog de partij van de 'Witten' hadden gekozen en daarom door het sowjetbewind zeer hard waren behandeld, heerste inderdaad

Boven: in Noord-Kaukasië kozen sommige bergvolken de zijde van de Duitsers. Uit hun midden werd een aantal ruitereenheden gevormd, die vooral werden ingezet bij de bestrijding van de actieve partizanengroepen.

Rechterpagina links: de staatsbegrafenis van 'Reichskommissar' Wilhelm Kube vanuit de nieuwe rijkskanselarij in Berlijn. Kube werd in september 1943 in Wit-Rusland vermoord.

Rechterpagina rechts: een groepje rode partizanen op het Witrussische platteland. De communistische verzetsstrijders bleken op den duur toch wel de meest succesvolle, mede door de steun die ze kregen van Moskou.

veel verbolgenheid over het verlies van de eigen autonome status en de opgedrongen collectivisatie. Toen de Duitsers kwamen, waren ze vergezeld van tal van geëmigreerde kozakkenleiders, onder wie de *ataman* Krasnow en generaal Sjkoeiro, twee legendarische aanvoerders uit de burgeroorlog, die gevolgd was op de revolutie. Ze begonnen onmiddellijk onder de bevolking te agiteren ten gunste van de bezetter. Spectaculair daarbij was het optreden van *ataman* Koelikow, die in de burgeroorlog beide benen had verloren en zich gedurende het sowjetbewind in een ravijn verborgen had gehouden, verzorgd door zijn trouwe echtgenote. De Duitsers haalden hem triomfantelijk uit zijn schuilplaats te voorschijn. Voorzien van pro-

thesen die hij tijdens zijn afzondering zelf uit hout had gesneden, liet hij zich op een paard hijsen en reed hij het land af om zijn getrouwen om zich heen te verzamelen. Binnen korte tijd had Krasnow ten behoeve van de Duitsers een complete cavaleriedivisie gevormd. Toen de Sowjets na enige maanden terugkwamen, trokken minstens zeventigduizend personen met de Duitsers weg uit het Don- en Koebangebied, bang voor represailles.

In de steppen ten zuiden van de Wolga werden de boeddhistische Kalmykken tijdens de kortstondige Duitse bezetting benaderd door de emigré vorst Toendoetow, die erin slaagde vele zonen van dit befaamde ruitervolk voor de Duitse zaak te winnen. In Noord-Kaukasië

dwangverhuizing van deze volkeren naar onherbergzame gebieden in Centraal-Azië en Siberië, waarvan het landschapskarakter zo totaal verschilde van dat van hun vaderland, kwam in feite neer op 'koude' genocide. Toen ze na Stalins dood weer naar hun land mochten terugkeren, was hun aantal ten gevolge van de doorgestane beproevingen sterk gedaald. Het langst heeft de Duitse bezetting geduurd in Wit-Rusland, namelijk drie volle jaren, van juli 1941 tot juli 1944. Het is daarom interessant met dit gebied als voorbeeld de dynamiek te volgen van de Duitse heerschappij in de geest van Hitlers *Ostpolitik*. In Wit-Rusland slaagden de Duitsers erin de nationalistische elementen, die oorspronkelijk bereid waren

russische landschap als partizanen gingen leven.

De partizanen, in de volksmond *lesaviki* (bosgeesten) genoemd, waren in eerste instantie vluchtelingen, die in de wilde natuur een veilig heenkomen zochten voor de Duitsers: voormalige soldaten van het rode leger, vervolgenden om politieke en raciale redenen en vooral zij die zich trachtten te onttrekken aan gedwongen tewerkstelling in Duitsland. Men onderscheidde in Wit-Rusland vier groepen partizanen: de joodse, de nationalistische, de 'groene' en de sowjetgezinde partizanen.

De joodse partizanen, ongeveer elfduizend in getal, waren de overlevenden van de eens zo talrijke joodse minderheid, die door de Duitsers

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Novosti Press

vond de Duitse agitatie vooral weerklink bij twee kleine bergvolken, de Karatsjaï en de Balkaren, die na de bezetting werden beloofd met een uitbreiding van hun autonome status. Zelfs de Tsjetsjens en de Ingoesjits, wier gebied door de sowjettroepen was behouden, staken hun pro-Duitse gevoelens niet onder stoelen of banken. Na de snelle aftocht van de Duitsers, die door vele Kaukasiërs werd meegemaakt, volgde de wraak. Aangezien het in genoemde gevallen doorgaans ging om kleine volkeren, werden zij na het herstel van het sowjetgezag in hun woonstreken bij wijze van collectieve straf en masse gedeporteerd, de Karatsjaï en de Kalmykken eind 1943, de Tsjetsjens, Ingoesjits en Balkaren in het voorjaar van 1944. De

tot collaboratie, tegen zich in het harnas te jagen. Toen de bezettingsautoriteiten zelfs geen aanstalten maakten tenminste op taalgebied de Witrussische wensen te vervullen, gingen de radicale nationalistische elementen van de *Nezalezjnitsky* (Onafhankelijkheidspartij) en aanverwante groepen over tot eigenmachtige acties, die zich doorgaans richtten tegen de Pools en Russisch sprekende beambten en onderwijzers. De Duitsers duldden echter in het achterland geen wanordelijkheden en lieten in de zomer van 1942 een groot aantal Witrussische ijverars doodschieten. De overigen trokken zich daarop terug in de illegaliteit, wat in de praktijk betekende dat ze in de uitgestrekte bossen en moerassen van het Wit-

in tal van moordpartijen en razzia's nagenoeg geheel was geliquideerd. Omdat ze met hun families naar de bossen waren gevlucht, beperkten de joodse partizanen zich tot zelfverdediging. Van sowjetzijde werd druk op hen uitgeoefend zich bij de communistische verzetsbeweging aan te sluiten, doch dat wilden ze niet om hun onderling verband niet te verliezen. Later zijn de meesten via Polen naar Israël gegaan.

De Witrussische nationalist, aangevoerd door een voormalig Pools officier, die alleen bekend was onder zijn bijnaam 'Zwarte Kat', schijnen op hun hoogtepunt achttienduizend man sterk te zijn geweest. Het was een zeer strijdbare groep, die niet alleen tegen de

Duitsers vocht, maar ook tegen andere partizanen en daardoor zware verliezen leed. Tot eind 1943 behoorden verreweg de meeste Witrussische partizanen tot de 'Groenen', een apolitieke richting die op niets anders uit was dan op eigen behoud. Naarmate het Duitse gezag in Wit-Rusland door de groei van de partizanenbeweging verzwakte, bleken de bezetters bereid met de 'Groenen' tot een zekere mate van overeenstemming te komen. Enige districten die zich hadden vrijgemaakt, werden door de Duitsers met rust gelaten, op voorwaarde dat zij graan zouden leveren en geen andere partizanen in hun gebied zouden dulden.

De sowjetgezinde partizanen, aanvankelijk in

te saboteren en haar bij de bevolking impopulair te maken. Duitse functionarissen, die de taal noch de verhoudingen in het gebied kenden, lieten zich door zulke agenten gemakkelijk misleiden met als gevolg dat Moskou reeds lang voor het einde van de bezetting hele sectoren van het openbare leven in Wit-Rusland onder controle had.

De rode partizanen en infiltranten lokten vaak represailles tegen de bevolking uit door opzienbarende gewelddaden. Nadat in augustus 1943 de plaatselijke sowjetagenten te Minsk in de eetzaal van de *Gestapo* een explosie hadden bewerkstelligd, liet *Reichkommissar* Kube bij wijze van waarschuwend voorbeeld alle bewoners van de straten in de omgeving van het

te winnen: beloften van amnestie, van godsdienstvrijheid, ja zelfs van afschaffing van de kolchozen na de oorlog werden afgewisseld met dreigementen, chantage en bruut geweld. In de winter van 1943 op 1944, toen in Wit-Rusland ongeveer 250.000 partizanen uitgestrekte gebieden onder hun macht hadden gebracht, waren de communisten eindelijk in hun opzet geslaagd. Bij de meeste partizaneneenheden werkten politieke commissarissen, die ervoor zorgden dat vijandige of twijfelachtige elementen werden weggezuiverd en dat de guerrilla als geheel feilloos de aanwijzingen volgde van de leiding in Moskou. In een moeilijk parket geraakt, probeerde Von Gottberg het nu met een 'zachte' politiek. Met

Links: de Donkozakken kozen voor het grootste deel de zijde van de nazi's en formeerden uit hun midden meerdere vrijwilligerseenheden.

Linksonder: veel Wit-Russen vluchtten met de terugtrekkende Duitse legers naar het westen.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Wit-Rusland een weinig betekende groep, namen uiteraard een aparte positie in. Ze stonden van meet af aan onder leiding van de communistische partij, die vanuit het onbezette gebied hun activiteiten steunde. De partij bepaalde zich overigens niet tot het organiseren van de guerrilla, maar legde zich, althans in de eerste tijd, vooral toe op het opleiden en uitzenden van infiltranten, van wie er al in 1941 meer dan vijfenveertighonderd naar Wit-Rusland werden gestuurd. Deze als regel fanatieke communisten wisten daar te infiltreren in het lagere bestuur, in het onderwijs en vooral in de onder Duitse leiding geplaatste inheemse politie. Hun voornaamste taak was onder een dekmantel van collaboratie de Duitse bezetting

Gestapo-gebouw executeren. Op 22 september 1943 werd Kube zelf in zijn slaapkamer vermoord. De SS-generaal Von Gottberg, die hem opvolgde, verheugde daarop de terreur in Wit-Rusland en joeg daarmee de gehele bevolking tegen zich in het harnas.

De rode partizanenbeweging, sinds de zomer van 1942 centraal geleid vanuit Moskou, kreeg in de loop van 1943 steeds meer greep op het Witrussische verzet. Zij verkeerde in een gunstige situatie, doordat ze van achter het front regelmatig werd bevoorrad en, waar nodig, van militair-deskundige leiding voorzien. Onder leiding van de bekwame organisator Ponomarenko deden de communisten alles om de opstandige Witruissen voor hun zaak

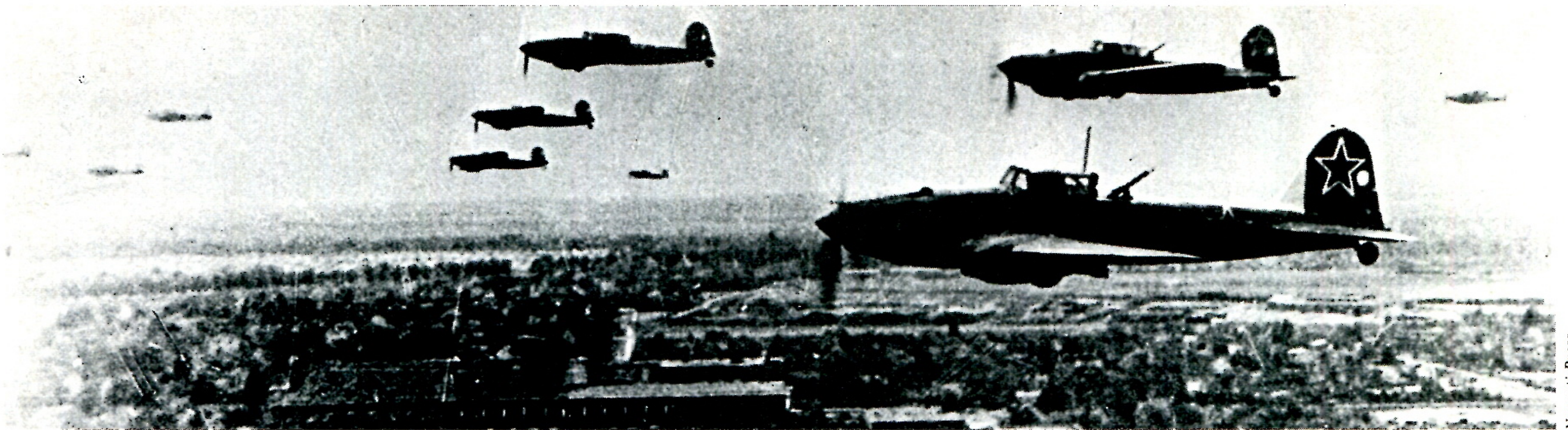
Kerstmis 1943 werd amnestie beloofd aan alle partizanen die de strijd zouden staken; het Duitse bestuur verlaagde de belastingen en toonde zich zelfs bereid de boeren in verwoeste streken economische hulp te bieden. Ook aan de nationale wensen van de Witruissen wilden de Duitsers tegemoetkomen. In januari 1944 werd onder leiding van prof. Astrouski de Witrussische Centrale Raad (BCR) gevormd en de bezettingsautoriteiten poogden de indruk te wekken dat ze de macht aan dit lichaam gingen overdragen. Met Duitse instemming richtte de BCR een eigen leger op en riep in maart 1944 alle weerbare mannen in actieve dienst. Al deze maatregelen kwamen echter veel te laat om voor de Duitsers nog een gunstig effect te sorteren. Van de kans op amnestie maakte slechts een klein gedeelte van de partizanen gebruik en het optreden van de BCR, die geen duidelijk omschreven bevoegdheden had gekregen, was niet geloofwaardig en vond onder de bevolking maar weinig weerklank. Omdat de Duitsers de gemobiliseerde Witruissen niet vertrouwden, stelden ze hun bewapening uit, met het gevolg dat het tot passiviteit veroordeelde nationale leger vatbaar werd voor communistische agitatie en voor een groot deel overliep naar de partizanen. De Duitsers bleef inmiddels weinig anders over dan de BCR tegen heug en meug te steunen. Op 27 juni 1944 kwamen meer dan duizend gedelegeerden, die zich opwierpen als vertegenwoordigers van het Witrussische volk, te Minsk bijeen om er als Tweede Witrussische Vergadering — de eerste had plaatsgevonden in 1918 — de grondslag te leggen voor een onafhankelijk staatsbestel. Het was een farce. De vergadering nam weliswaar na een korte beraadslaging de voorgestelde resoluties aan en riep een zelfstandig Wit-Rusland uit, maar mocht zich over de draagwijdte van haar handelingen geen illusies maken. Toen de zitting begon, kon men in de verte reeds duidelijk het gebulder horen van de Russische artillerie en een week later was Minsk door het rode leger veroverd. De Witrussische nationalisten en alle anderen die de wraak van het communistische bewind te vrezen hadden, restte niets anders dan in het kielzog van de vluchtende Duitsers het land te verlaten.

DE INTERNE VERHOUDINGEN IN DE SOWJETUNIE
(1943—1944)

STALIN HAALT UIT

PROF. DR. Z. R. DITTRICH

Novosti Press

De overwinning in Stalingrad was voor de bevolking van het niet-bezette gedeelte van de Sowjetunie een geweldige stimulans, vooral omdat deze zege haar voorgoed verlost van de bange vraag of men zich staande zou kunnen houden tegen de vijand. Die opluchting leidde, soms bijna onmerkbaar, tot veranderingen in het denken en het gedrag bij hoog en laag — veranderingen die men in hun totaliteit zou kunnen karakteriseren als een verharding.

Om met de belangrijkste man te beginnen: in het besef dat de overwinning zijn persoonlijk gezag had versterkt, ging Stalin op de hem eigen, omzichtige wijze de teugels weer strakker aantrekken. In de officiële berichtgeving over de slag werden de populaire generaals, met name Zjoekow, naar de achtergrond gedrongen, terwijl de dictator — die in hen potentiële mededingers zag — zich voortaan door de propaganda liet aanprijzen als militair leider en geniaal strateeg. In dit kader moet men ook zijn bevordering tot maarschalk zien, die op 6 maart 1943 plaatsvond. Op deze manier werden de promoties en onderscheidingen genutraliseerd, waarmee men, overigens met kwistige hand, de talrijke helden van het rode leger beloonde. Doch niet alleen dat. Door stelselmatig de nadruk te leggen op de eenheid van krijgsmacht, staat en partij, belichaamd in de persoon van de in maarschalksuniform gestoken leider, deelden de sowjetautoriteiten, en in het bijzonder de communistische partij, in de glans van de overwinning en konden ze het prestigeverlies uit de eerste fase van de oorlog geleidelijk aan weer goedmaken.

In legerkringen stond men bepaald niet onwelwillend tegenover deze officiële gedragslijn. De nieuwbakken maarschalken hadden toen noch later Napoleontische ambities en het officierskorps beschouwde zich niet als een

aparte machtsfactor in de staat, laat staan als een tegenstander van de partijhiërarchie. Men was ruimschoots tevreden met zijn gestegen prestige en de verbeterde materiële positie en zag de vereenzelviging van Stalin met het rode leger als een garantie voor het behoud van deze verworvenheden in de toekomst. En voor zover bij sommigen het gevoel opkwam dat hun eigen verdiensten niet voldoende erkend en gehonoreerd waren, moesten zij zich daarbij neerleggen, gezien de felle, onderlinge rivaliteit in de kringen van het leger, die door het regime doelbewust werd aangewakkerd.

In november 1942 schreef de 'Prawda' nog dat de sowjetsoldaat geen verplichtingen had tegenover het socialisme, maar gewoon voor zijn vaderland streed. Zulke geluiden werden na Stalingrad niet meer gehoord. De partij was bezig haar greep op de samenleving te verstevigen en kon niet dulden dat men de staat en de natie los zag van haar en van het door haar gedragen staatkundige bestel. Dit verklaart de accentverschuiving die zich na Stalingrad in de officiële propaganda voerde. Het appelleren aan het aloude Russische nationalisme, dat zich, ongeacht het bewind, voor het vaderland inzette, maakte plaats voor de prediking van het sowjetpatriottisme, waarin de partij en het socialistische bestel nu eenmaal een vaste plaats hadden. Bovendien was dit sowjetpatriottisme (of zo men wil: dit sowjetnationalisme) een geschikt instrument om onder de al dan niet bezette, niet-Russische volkeren de separatistische neigingen tegen te gaan, die bij een aanhoudend beroep op het Grootrussische nationalisme allicht meer aantrekkingskracht zouden krijgen.

De sowjetregering, die in het belang van een maximale oorlogsinspanning het heilige vuur van de nationale bezieling bij haar onderdanen

moest blijven aanwakkeren, handelde alleen maar consequent, toen ze op 15 mei 1943 de Komintern ophief. In de gegeven omstandigheden betekende deze daad nauwelijks meer dan de verwijdering van een politiek instrument, dat zichzelf had overleefd en als symbool van wereldrevolutionaire aspiraties het buitenlands beleid van de Sowjetunie nodeloos belastte. Indien men echter in het Westen had verwacht dat de opkomst van het nationalisme in de sowjetunie deze mogendheid als onderhandelingspartner toeschietelijker zou maken, dan had men zich volkomen misrekend. De noodzaak om in steeds grotere mate rekening te houden met de opinie en de gevoelens van de eigen achterban, leidde in tal van zaken tot een onmiskenbare verharding van de Sowjetrussische politiek. In de spanningen tussen de Sowjetunie en haar bondgenoten speelde de teleurstelling over het uitblijven van het tweede front vooral in 1943 een belangrijke rol. Deze teleurstelling nu was bij het volk, dat per slot van rekening de lasten van de oorlog moest dragen, beslist groter dan in regeringskringen; de autoriteiten trachtten meermalen de verontruste publieke opinie tot bedaren te brengen. In de Poolse kwestie, die in de loop van 1943 snel tot een openlijke controverse met de westelijke geallieerden leidde, stond de sowjetregering van meet af aan onder hevige druk van het eigen publiek, waarvan de nationale gevoelens nu eenmaal vanouds waren belast met een flinke dosis anti-Pools ressentiment. Mede met het oog op het nationalisme van Oekraïeners en Witruzen, dat zij tegen elke prijs onder controle wilde brengen, kon de Sowjetunie in de strijd om de toekomstige Poolse oostgrens onmogelijk genoeg nemen met minder dan de Curzonlinie. In de loop van 1943 werd steeds duidelijker

Vorige pagina: de Russische dictator Stalin, die na de overwinning in Stalingrad de teugels weer strakker ging aanhalen.

Boven: de snel groeiende Russische luchtmacht beschikte al in 1943 over 35.000 nieuwe vliegtuigen. Hier een aantal 'vliegende pantsers' op weg naar een doel aan het front.

Hiernaast: een aantal in Amerika vervaardigde Russische pantserwagens. De Sowjetunie ontving van haar bondgenoten voor ongeveer veertien miljard dollar aan allerlei leveringen, maar aan zware wapens niet meer dan vijftien procent van de eigen Russische produktie. Van doorslaggevende betekenis is dit niet geweest.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

dat het rode leger de *Wehrmacht* en haar gedemoraliseerde bondgenoten niet alleen in aantal maar ook in kwaliteit overtrof. De gevechtswaarde van de inmiddels ervaren sowjettroepen werd geschraagd door wapens en materiële uitrusting die, vergeleken met wat de Duitsers tot hun beschikking hadden, superieur waren.

De Russische luchtmacht, die als regel alleen in het frontgebied opereerde, bestond hoofdzakelijk uit Iljoesjin 'Stormoviks' en uit Lawotsjkin-jagers, die door hun ontwerpers voortdurend werden geperfectioneerd. De snel groeiende Russische vliegtuigindustrie leverde alleen al in 1943 35.000 nieuwe toestellen af. De pantsereenheden kregen in datzelfde jaar

uitvinding, gebaseerd op het moordwapen waarmee eens de Franse republikein Fieschi koning Louis-Philippe had willen doden. Ook de bewapening van de infanterie werd in de eerste oorlogsjaren aanzienlijk verbeterd. De stengun 'Awtomat' verving het geweer en de taaie Russische frontsoldaat streefde langzaam maar zeker de Duitse *Landser* voorbij.

Op tal van punten zijn de Sowjets uiteraard de gehele oorlog bij de Duitsers achtergebleven. Voor de bevoorrading van de troepen met voedsel en ammunitie bleef men in de eerste plaats aangewezen op paardentractie, ondanks de talrijke vrachtwagens, die voornamelijk door de Verenigde Staten werden geleverd. Het gehele spoorwegverkeer was betrekkelijk pri-

danken aan zijn onvoorstelbare uithoudingsvermogen. Aan honger was hij van huis uit gewend en zijn uiterst bescheiden levenswijze stelde hem in staat zich ook onder zeer moeilijke omstandigheden te redden.

Een zwart hoofdstuk in de geschiedenis van de Sowjetrussische oorlogvoering was de slechte verzorging van zieken en gewonden. Omdat men over te weinig artsen beschikte, werden de meeste gevallen afgehandeld door chirurgijnen: hospitaalsoldaten met een gebrekkige vooropleiding, die uiteraard niet tegen hun taak waren opgewassen. Het tekort aan medische uitrusting en geneesmiddelen en de erbarmelijke hygiënische toestanden in veldlazareten en ziekenhuizen maakten vele slachtoffers.

16.000 zware en middelzware en 3500 lichte tanks. Van de tanks van Russische makelij oogstte de middelzware T 34, die reeds in 1942 aan de lopende band werd geproduceerd, bij deskundigen van alle nationaliteiten de hoogste lof. Toen de Duitsers in de herfst van 1943 met de nieuwe 'Tiger' kwamen, ging de sowjet-industrie over op de massale produktie van zware JS-tanks, die de 'Tigers' verre overtroffen. De Russische artillerie kon dank zij de inspanning van de oorlogsindustrie in 1943 beschikken over 130.000 nieuwe vuurmonden. Een gevreesd artilleriewapen was de 'Katoesja' ('Stalinorgel'), een licht stuk geschut, waarmee tegelijkertijd een aantal raketten kon worden afgevuurd. De 'Katoesja' was een Russische

Een Russische propagandaplaat, weergevend dat het Russische volk zijn zelfvertrouwen heeft herwonnen na de overwinning bij Stalingrad: met een geweer 'bezemt' een Rus de Duitse legers van de kaart. Tot half 1944 moest het rode leger deze taak grotendeels alleen opknappen; de bondgenoten steunden de Russen alleen met leveringen.

mitief georganiseerd en het gebrekkig functioneren ervan bood kansen aan zwermen plundersaars, die de reguliere troepen bij hun opmars volgden. Dat de frontsoldaat ondanks de trage en onregelmatige aanvoer van zijn behoeften zijn gevechtswaarde wist te behouden, was te

In welke mate hebben de westelijke geallieerden met hun leveranties de Sowjetunie uit de nood geholpen? Een felomstreden vraag, waarover de meningen veelal sterk uiteenlopen. Aan westelijke zijde overheerst de neiging aan de materiële hulp een grote, zo niet beslissende betekenis toe te kennen, terwijl de sowjet-autoriteiten van het begin af de waarde ervan trachtten te minimaliseren. Reeds in maart 1943 beschuldigde de Amerikaanse ambassadeur Standley op overigens weinig tactvolle wijze het Kremlin ervan dat het de westelijke bijstand voor het eigen publiek geheim hield. Zeker geldt dit voor de naoorlogse periode, toen de sowjetpropaganda zich inspande de herinnering aan dit hulpbetoon zoveel mogelijk

uit te wissen. Het spreekt vanzelf dat beide partijen hier niet vrij uit gaan. Aan westelijke zijde valt duidelijk de superioriteitswaan van hoogontwikkelde naties te constateren, vermengd met bitterheid tegenover de zo ondankbaar gebleken bondgenoot; bij de Sowjets daarentegen overheersen het ressentiment van de geholpene en de ontstemming over de niet loyale westelijken, die hun eigen krachten spaarden door het rode leger zo lang mogelijk alleen te laten vechten.

Wie de zaak nuchter wil beoordelen, kan niet voorbijgaan aan het feit dat de Anglo-Amerikaanse hulpverlening haar hoogtepunt pas bereikte in 1944, toen de Sowjetunie de allereerste moeilijkheden reeds lang had overwon-

Dat is wellicht te weinig om haar een doorslaggevende betekenis toe te kennen. Aan de andere kant echter was zij méér dan slechts een welkome aanvulling; zonder deze hulp zou de opmars van het rode leger op zijn minst bedenkelijk zijn vertraagd, zo niet zijn vastgelopen.

De industriële en landbouwbedrijven in dat deel van de Sowjetunie dat voor de oorlogshandelingen gespaard was gebleven, zagen in 1943

Inwoners van de Mongoolse Volksrepubliek zamelden geld in, waarmee in 1943 een groot aantal tanks kon worden aangeschaft. De foto geeft een beeld van de plechtige overdracht van deze tanks aan de 112e tankbrigade.

aan de behoefte aan verbruiksgoederen bij benadering niet worden voldaan, en ondanks de steeds grotere geallieerde leveranties werd het gebrek aan kleding, schoeisel, brandstof en zovoorts van jaar tot jaar nijpender. Na de bevrijding van de door de oorlog verwoeste gebieden namen de moeilijkheden nog toe, omdat men aan de allernoodzakelijkste wederopbouw een steeds groter deel van het nationaal produkt moest besteden, terwijl het minstens een paar jaar duurde, voordat deze streken weer in enigszins evenredige mate hun bijdrage gingen leveren.

De situatie op het platteland was, althans wat de voedselvoorziening betreft, iets gunstiger. Doch ook hier waren de moeilijkheden legio.

nen. In 1941 en 1942 werden in totaal nog geen twee miljoen ton aan goederen geleverd; een deel van het gezonden oorlogstuig bestond bovendien uit verouderd of ondeugdelijk materiaal. Wat niet wegneemt dat mettertijd omvang en kwaliteit van de leveringen aanzienlijk verbeterden en dat sommige van de geleverde artikelen (trucks, zware machines, voedsel) voor de Sowjetunie zelfs van wezenlijk belang zijn geweest. De totale waarde van de Amerikaanse leveranties wordt geschat op elf miljard dollar; de Britse en Canadese leveringen hebben ongeveer drie miljard dollar bedragen. Volgens de schatting van A. Werth beliep de westerse bijdrage, wat de zware wapens betreft, 10 à 15% van de Russische produktie.

en 1944 hun produktiecijfers gestaag stijgen. Omdat op den duur alle beschikbare mannen voor militaire dienst waren opgeroepen, moest vrijwel al het werk door vrouwen worden gedaan, ofschoon ook van hen een deel in het rode leger diende. Op een bewonderenswaardige wijze hebben de sowjetvrouwen zich van hun taak gekweten en hun mannelijke collega's over de gehele linie als volwaardige krachten vervangen. En dit ondanks de enorme moeilijkheden waarmee men toen te kampen had. De bevolking in de steden was, voor zover niet produktief, op hongerrantsoenen aangewezen en zelfs de best gekwalificeerde werkers kregen doorgaans te weinig. Omdat de produktie van oorlogsgoederen absolute voorrang had, kon

De collectieve boerderijen moesten het merendeel van hun paarden afstaan aan het leger, terwijl de tractoren en machines wegens gebrek aan benzine en olie niet of onvoldoende konden worden benut. In vele gevallen moesten de achtergebleven vrouwen zelf de ploeg trekken. De omstandigheid dat juist de agrarisch belangrijkste gebieden (niet minder dan 42% van het totaal bebouwde areaal) in handen van de Duitsers waren gevallen, betekende voor de Russische landbouw een bijzonder harde slag. Dit onderstreept dan weer het belang van de geallieerde voedselzendingen, die meegeholpen hebben de Sowjetunie in de kritieke fase van de oorlog te behoeden voor een hongersnood.

ATHEÏSME IN DE USKAST

PROF. DR. A. F. MANNING

'Spoken verdrijvend met een lach jaagt hij God nog van zijn wolk, want de wond'ren van vandaag de dag doet het doodgewone sowjetvolk.'

Godsdienst en gelovigen zijn vijanden die elke communist moet bestrijden. Marx had dat al geëist en na hem kon iedereen weten dat de kapitalisten de hele santekraam gebruikten om het proletariaat gedwee te houden. Lenin had weliswaar vlak na de Oktoberrevolutie door de vingers gezien dat een aantal 'paaskoek-communisten' in de partij optraden, maar vanaf 1925 kreeg een Godlozenbond tot taak de religieuze onzin met wortel en tak uit te roeien. IJverig legden deze propagandisten uit dat de moderne wetenschap keihard had bewezen hoe absurd het was naar het pijpen van de popen te dansen. Aanplakbiljetten leerden dat voor een rijke oogst een tractor belangrijker was dan een processie. Soms werden boeren uit Siberië in een vliegtuig gestopt om hun aan het verstand te brengen dat boven in de lucht geen hemel was, noch God of engelen woonden. Kerstmis mocht niet meer gevierd worden; kinderen werden niet meer gedoopt maar 'geoktoberd' en kregen namen als Ninel (omgekeerde van Lenin) of Rem (de eerste letters van Revolutie, Elektriciteit en Moskou). De Russisch-orthodoxe Kerk werd praktisch vervolgd, de metropolieten meermalen gevangengezet en een tijdlang was aan priesters het kiesrecht ontnomen. Toen begin 1937 een volkstelling uitwees dat tientallen miljoenen sowjetburgers zich als gelovigen wensten te beschouwen, veroorzaakte dat een nieuwe golf van atheïstische maatregelen, arrestaties en deportaties. De veiligheidspolitie ontdekte klerikaal-fascistische complotten aan de lopende band en de kranten schreven over bisschoppen die contrarevolutionaire benden of terroristische organisaties leidden en natuurlijk samenspannen met monarchistische ballingen en ander 'wit' uitvaagsel. Dat onderwijl de Hooggezegende Metropoliet van Moskou en Kolomna de meest onderdanige loyaliteitsverklaringen aan de sowjetstaat aflegde, veranderde niets aan de situatie waarin de gelovigen verschoppelingen en in het beste geval tweedegradsburgers waren. Het leek geen generatie meer te duren: elke vorm van religiositeit was gedoemd te verdwijnen.

De Duitse inval van juni 1942 veroorzaakte een ommekeer. Toen Stalin een beroep ging doen op de vaderlandsliefde, kon de Orthodoxe Kerk meedoen in de strijd. In een land waar tussen troon en altaar eeuwenlang een hecht verbond had bestaan, kon men op een reeks

KNIPOOG NAAR DE KERK

Vooraf tegen het einde van de oorlog werd in Moskou vaak verteld dat Stalin, de oud-seminarist, een zwak had voor de Kerk, die hij, naar men dacht, associeerde met de Moskovische staat en met zijn voorlopers, de tsaren van Moskou. Zijn internationale bedoelingen met de Kerk waren al heel duidelijk. Zij deed haar best vriendschappelijke contacten te leggen met bepaalde andere Kerken; grote drukte werd gemaakt van het bezoek van de aartsbisschop van York aan Moskou; zijn enige klacht was dat de baardige oude heren hem per se bij elke gelegenheid wilden kussen; hij vond 'dat voortdurend gedruk in hun bakkebaarden' wel wat overdreven. De Britse ambassadeur sir Archibald Clark Kerr deed mij eind 1944 het verhaal van een gesprek dat hij met Stalin had gehad, waarbij de maarschalk hem verzekerde dat hij 'op zijn manier ook aan God geloofde'. 'Hij zal wel gemeesmuild hebben, toen hij dat zei', aldus Clark Kerr, 'maar het blijft interessant dat hij het toch wel politiek nuttig vond zulk een opmerking tegen me te maken.'

Zelfs toen de wittebroodsweken tussen Stalin en de Patriarch op hun innigst waren, bleven – het is een feit – Partij en Komsomol zich binnen hun organisaties kanten tegen godsdienstige praktijken en er waren nooit aalmoezeniers bij het rode leger. Maar actieve antigodsdienstige propaganda zou in Rusland pas op grote schaal worden hervat na Stalins dood.

(Uit: 'Rusland in oorlog', door Alexander Werth – Uitgeverij Kruseman, Den Haag 1967)

patriarchen wijzen die de tsaren in hun strijd had gesteund. Vanaf de eerste oorlogsdag vaardigde de latere patriarch Sergius boodschappen uit, waarin hij zijn gelovigen opriep tot strijd tegen de vijand. Een andere hoogwaardigheidsbekleder, metropoliet Nikolaï, preekte op 8 augustus in een Moskouse kerk over de plicht om de wapens op te nemen nu het niet slechts om het vaderland ging, maar om het christelijk geloof dat door Hitlers heidendom werd bedreigd. Diezelfde Nikolaï organiseerde een collecte om het leger tanks en jachtvliegtuigen aan te bieden en bij de officiële overdracht had hij het over de 'heilige verontwaardiging tegen de fascistische rovers' en noemde hij Stalin 'ons aller Vader'.

De overheid liet niet na dit soort activiteiten de grootst mogelijke bekendheid te geven. Metropoliet Nikolaï, tweede man na de ziekelijke Sergius, werd zowaar benoemd in een staatscommissie: een unicum sinds de revolutiejaren! De ontwikkeling ging nog verder. Op 4 september 1943 ontving Stalin de drie voornaamste metropolieten, waarna de Kerk toestemming kreeg een patriarch te kiezen en een normaal kerkelijk gezag in te richten. Er mocht weer een enkel kerkelijk tijdschrift verschijnen en een paar seminaries werden heropend. Natuurlijk zorgde de staat wel dat de situatie niet uit de hand liep en werd er een raad voor de zaken van de Kerk ingesteld; de voorzitter moest een atheïst zijn en kreeg de bijnaam *Nar-komopium*: 'Volkscommissaris voor opium.' In het laatste oorlogsjaar overleed patriarch Sergius. Hij werd opgevolgd door de metropoliet Alexis van Leningrad, een man die tijdens de belegering in de stad was gebleven en zich had ingespannen om van de kerk der paria's een staatskerk te maken. Dadelijk na zijn benoeming uitte hij zijn innige dankbaarheid ten opzichte van Stalin en beloofde hij de hem toevertrouwde Kerk 'te behoeden voor dwaalingen en misstappen'. Met pracht en praal en in tegenwoordigheid van buitenlandse patriarchen werd de verkiezing van Alexis gevierd. Een maand later, in het begin van de zomer van 1945, kon de nieuwe patriarch zelfs naar het Midden-Oosten reizen. Hij hoefde het niet 'minder' te doen dan buitenlandse primaten en kreeg van Molotow een speciaal vliegtuig tot zijn beschikking.

De vraag rijst natuurlijk: wat was er aan de hand? Had de Orthodoxe Kerk een kleine beloning gekregen voor de tweehonderd miljoen roebel die ze had gecollecteerd of was er méér veranderd? Vergeleken bij de situatie die Lenin had geschapen, zeker wél: de strikte scheiding tussen Staat en Kerk was zonder ophef tenietgedaan en een slaafs-trouwe Orthodoxe Kerk kon nu als de voornaamste religieuze groepering in de sowjetstaat worden beschouwd. Wat niet wegnam dat de staat zijn atheïstische propaganda bleef voeren. Godsdienst bleef opium en belemmering voor ware vooruitgang. Een pijnlijk merkwaardige relatie derhalve: een mengsel van actieve onderdanigheid met de bedoeling iets meer speelruimte te krijgen, waarvan de staat anders dan tevoren gretig profiteerde, terwijl tegelijkertijd bisschoppen gevangengehouden werden en het atheïsme allerm minst werd afgezworen. De Kerk bleef onvrij en werd tegengewerkt; ze mocht alleen opdraven bij sommige gelegenheden.

HET DUITSE ZOMEROFFENSIEF
VAN 1943

TANKS IN DE TANG

DICK VERKIJK

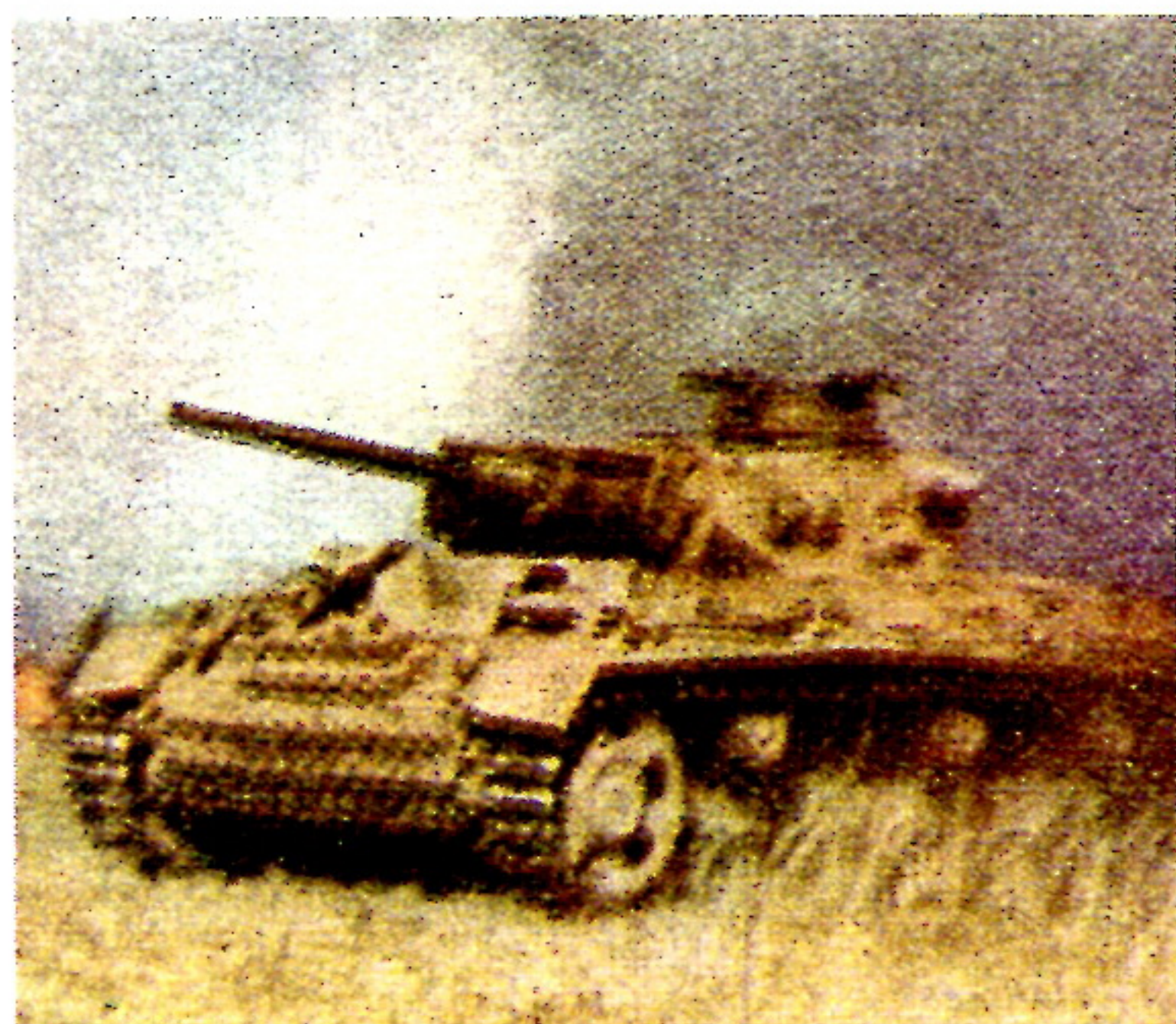
Ministry of Information

Juni 1943. Grote spanning in Moskou. Wanneer zouden de Duitsers hun gebruikelijke zomeroffensief beginnen? Er was aan Duitse kant een geweldige militaire opbouw aan de gang in de sector Koersk, langs de lijn Orjol-Koersk-Bjelgorod. De Russen hadden hier zelf ook een enorme troepenmacht samenge trokken. In april, mei en juni hadden een half miljoen spoorwagens legergoederen naar Koersk en omgeving gebracht. De langdurige Duitse verkenningen te land en in de lucht hadden iedereen duidelijk gemaakt dat de Duitsers in deze sector zouden aanvallen. Elk ver-

rassingselement was weg. Het offensief, onder de codenaam *Fall Zitadelle*, was al een paar keer uitgesteld, ook al omdat Model, de Duitse bevelhebber in het noordelijk deel van deze sector, vond dat hij te weinig moderne tanks had. Hij kreeg nieuwe 'Panther'- en 'Tiger'- tanks, rechtstreeks uit de fabriek. De sowjet-defensie bestond uit duizenden kilometers loopgraven over een breed front, met een diepte van honderd kilometer. De bedoeling van het Duitse offensief was de samengeperste Russische legermacht in de sector Koersk te omsingelen en haar vervolgens te vernietigen. Deze

tactiek zou de Duitse legerleiding zelfs een gereede kans bieden om weer een offensief tegen Moskou te beginnen.

Volgens Duitse bronnen beschikte de *Wehrmacht* aan dit front over tweeduizend tanks (volgens de Russen waren het er drieduizend) en tweeduizend vliegtuigen; in totaal zeventien pantserdivisies, twee gemotoriseerde divisies en achttien infanteriedivisies. De Sowjets hadden daartegenover een leger dat onder andere beschikte over drie- tot vierduizend tanks en tweeduizend vliegtuigen. Voor hen was de sector Koersk van betekenis als springplank

voor het uit het land verjagen van de Duitsers. Eindelijk, op 5 juli 1943, begonnen de Duitsers hun offensief. De centrale leiding berustte bij Von Kluge; in de noordelijke sector, ten zuiden van Orjol, voerde Model het commando en in het zuiden, bij Bjalgorod, Von Hoth, die tevens over de meeste tanks beschikte. In het noorden vorderden de Duitsers over een breedte van twintig kilometer een kilometer of vijftien; in het zuiden rukten ze vijftig kilometer op over een front van eveneens zo'n vijftig kilometer. Maar de verliezen waren enorm, ook al omdat de Sowjets onder leiding van Zjoekow en Wassilewski op de tweede dag van het Duitse offensief hun eigen tanks inzetten. Het werd de grootste tankslag uit de Tweede Wereldoorlog, waaraan in totaal zo'n zesduizend tanks deelnamen. De sowjetinfanteristen lieten de Duitse tanks over hun loopgraven heen rijden, waarna ze de voertuigen van achteren konden bestoken. Volgens Russische opgaven, die wel wat overdreven zullen zijn, maar die toch de omvang van de strijd weer-

Links: bij Orjol en Bjalgorod werd in de zomer van 1943 de grootste tankslag uit de Tweede Wereldoorlog gestreden. Aan Russische en Duitse zijde namen hieraan bij elkaar zo'n zesduizend tanks deel. Hier twee van de ruim achttienhonderd vernietigde Duitse tanks.

Boven: tijdens het zomeroffensief aan het oostelijk front waren steppebranden niet te voorkomen. Tanks moesten maar zien hoe zij deze 'natuurlijke vijand' konden ontlopen zonder in handen van de tegenstander te vallen.

Rechts: een overzicht van het zomeroffensief aan het oostelijk front. De Duitsers hebben slechts het schuin gearceerde gebied ten oosten van Dnjeopropetrowsk tijdelijk kunnen heroveren. Vooral bij Orjol en Bjalgorod werden hevige tankslagen geleverd.

geven, leden de Duitsers de volgende verliezen:

5 juli: 586 tanks en 203 vliegtuigen;
6 juli: 433 tanks en 111 vliegtuigen;
7 juli: 520 tanks en 111 vliegtuigen;
8 juli: 304 tanks en 161 vliegtuigen.

Het Duitse offensief stakte. De onderdelen die elkaar achter Koersk hadden moeten ontmoeten, hadden nauwelijks een tangbeweging kunnen uitvoeren en bleven na vier dagen op een afstand van honderdvijftig kilometer van elkaar steken.

De Sowjets maakten van de Duitse verliezen

een goed gebruik. Op 12 juli, een week dus na het begin van het Duitse offensief, lanceerden ze ten noorden van Orjol een tegenoffensief. In drie dagen vorderden ze twintig tot vijftig kilometer. Tegenaanvallen werden ook ondernomen op de punten waar de Duitsers zelf waren begonnen. De operaties verliepen succesvol en op 24 juli kondigde Stalin in een dagorder aan dat het Duitse offensief definitief was geliquideerd en dat alle gebieden die de Wehrmacht sinds 5 juli had veroverd, waren heroverd.

De verliezen aan beide zijden waren verschrik-

kelijk. De Duitsers hadden vrijwel al hun pantserdivisies verloren. Volgens Russische opgaven verloren de Duitsers 70.000 man, 2900 tanks, 195 stukken rijdend geschut, 844 stukken veldgeschut, 1392 vliegtuigen en 5000 motorvoertuigen. Alexander Werth, in de oorlog correspondent van de 'Sunday Times' en de BBC in de Sowjetunie, bezocht een paar weken later het slagveld. 'Ik kon zien', zo vertelt hij, 'hoe het gebied ten noorden van Bjalgorod, waar de Duitsers zo'n vijftig kilometer waren binnengedrongen in de verdedigingsgordel van Koersk, was veranderd in een afzichtelijke

woestijn. Zelfs elke boom en elke struik was door granaatvuur vernietigd. Honderden uitgebrande tanks en vliegtuigwrakken lagen over het slagveld verspreid; op kilometers afstand was de lucht bezwangerd met de stank van duizenden halfbegraven lijken.'

Na deze overwinning buiten de Russen hun militaire mogelijkheden maximaal uit en maakten ze een snelle opmars. Op 5 augustus werden Orjol en Bjelgorod bevrijd. De eerste eenheden die deze steden hadden bereikt, kregen de erenamen 'Orjolregiment' en 'Bjelgorodregiment'. De herovering van beide steden was het begin van de periode van de 'Overwinnings Saluutschoten'. Op 5 augustus te middernacht losten in Moskou honderdtwintig kanonnen

Novosti Press

Novosti Press

elk twaalf salvo's. Er was vuurwerk, er was feest in de Sowjethoofdstad.

Berlijn lag nog een eind weg, maar het ging wel hard. Op 23 augustus werd Charkow bevrijd, waarmee deze stad voor de vierde maal van bezitter wisselde. Voor hun vertrek hadden de Duitsers vrijwel de gehele stad opgeblazen. Charkow werd genomen door generaal Konjew van het 'steppefront', met hulp van de generaal Watoetin (Woronezjfront) en Malinowski (zuidwesfront). In het zuiden slaagde generaal Tolboechin erin van Worisjelowgrad uit door te breken naar de Zee van Azow. Hij veroverde Taganrog, dat sinds de herfst van 1941 in Duitse handen was geweest; vijfduizend Duitsers werden gevangengenomen. Gloechow werd

Tijdens de oorlog keken de strijdende partijen elkaars techniek af op het buitgemaakte materieel. Hier onderzoeken enkele Russische militairen een vastgelopen Duitse tank.

Links: uitgeput zitten deze gewonde Duitse militairen op de bok van een huifkar. Zij zijn krijgsgevangen gemaakt en worden nu naar een kamp achter de linies vervoerd.

door Rokossowski (centrale front) bevrijd, waarna deze diep doordrong in de noordelijke Oekraïne. Verder naar het zuiden werden de Duitsers in het Donjetsbekken snel onder de voet gelopen. Uit vrees omsingeld te worden trokken ze zich terug, na alle fabrieksinstalla-

ties en steenkoolmijnen onbruikbaar te hebben gemaakt. Op 8 september 1943 kon Stalin per dagorder medelen dat het gehele Donjetsbekken bevrijd was.

Ook uit de Kaukasus werden de Duitsers verdreven. Troepen van generaal Petrow en marine-eenheden van vice-admiraal Wladimirski veroverden op 16 september Noworossiisk en op 7 oktober was het gehele Tamschiereiland van Duitsers gezuiverd. De meeste Duitsers konden overigens via de Straat van Kertsj naar de Krim ontsnappen. Bevrijd werden verder: op 21 september het in de zomer van 1941 door Duitse bommen al geheel verwoeste Tsjernikow en op de 23e Poltawa, dat door de terugtrekkende Duitsers ook al met

de rivier overgestoken. Het was ogenschijnlijk improvisatie en de middelen waren provisorisch – maar het was wel allemaal zorgvuldig uitgekiend. De troepen onder bevel van Watootin wisten in de buurt van Kiew verscheidene bruggehoofden te vestigen en verder naar het zuiden vestigden Konjews troepen er niet minder dan achttien. Onder zware verliezen moesten ze zeven ervan weer prijsgeven, maar de overige elf konden ze houden en later tot één groot bruggehoofd samenvoegen. Er werden pontonbruggen naar steunpunten aan de overkant geslagen, zodat zwaar materieel kon worden aangevoerd. Duitse luchtaanvallen hadden geen succes, omdat de bruggen goed door sowjetjagers werden afgeschermd. Met behulp

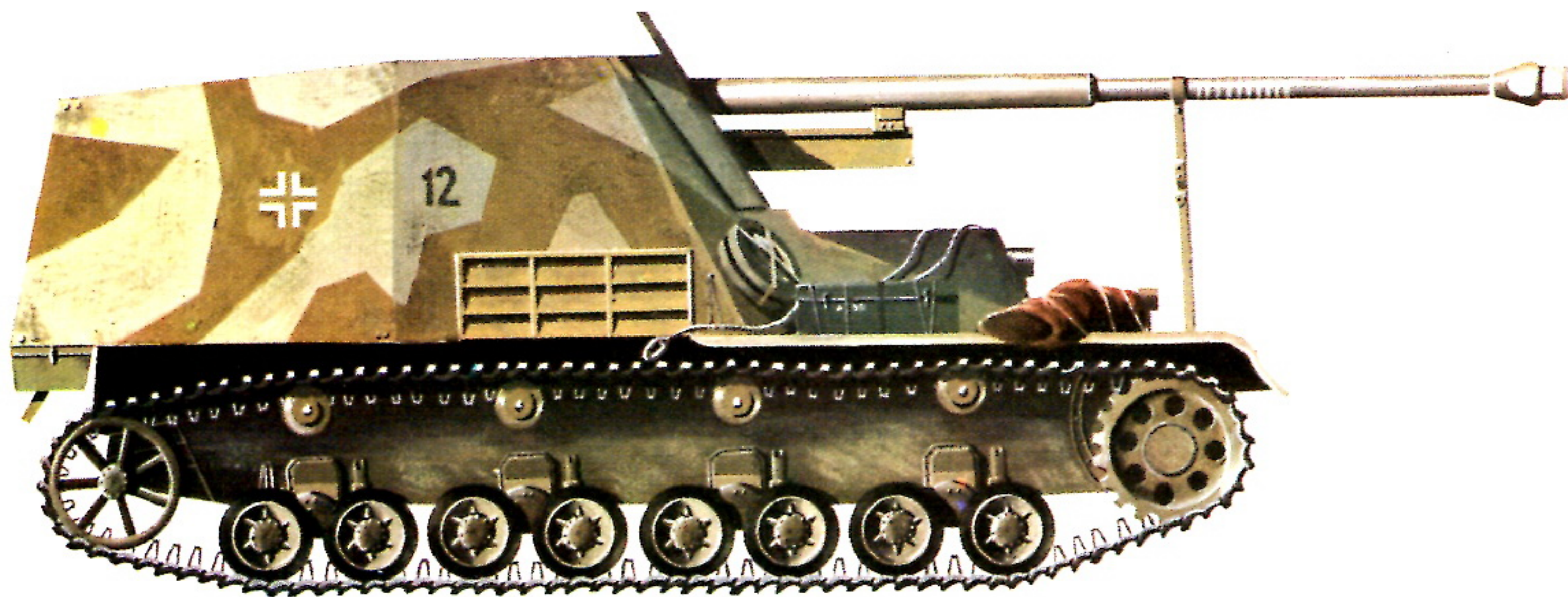
de grond werd gelijkgemaakt. Op 29 september bereikte Konjew de Dnjepr en werd Kremensjoeg bevrijd. Vier dagen eerder hadden aan het westelijk front de legers van Sokolowski Smolensk heroverd en in snel tempo ging het daarna in de richting van Kiew, Witebsk, Gomel en Mogilew in Wit-Rusland. De laatste Duitse hoop was gevestigd op de zogenaamde Dnjeprlijn. Vergeefse hoop. Begin oktober werd deze verdedigingslijn doorbroken. 14 oktober: Zaporozje bevrijd; 25 oktober: Malinowski neemt bij verrassing Dnjepropetrowsk – de Dnjeprlijn kraakt van boven naar beneden. De Krim was nu praktisch afgesloten van de rest van het Duitse leger, maar het zou tot voorjaar 1944 duren, vooraleer de Russen

In de saillant (uitstulping) van Koersk zit een gewonde Duitse soldaat op zijn kapotgeschoten geschut te wachten op de komst van de Russen. Naast hem zijn dode kameraad.

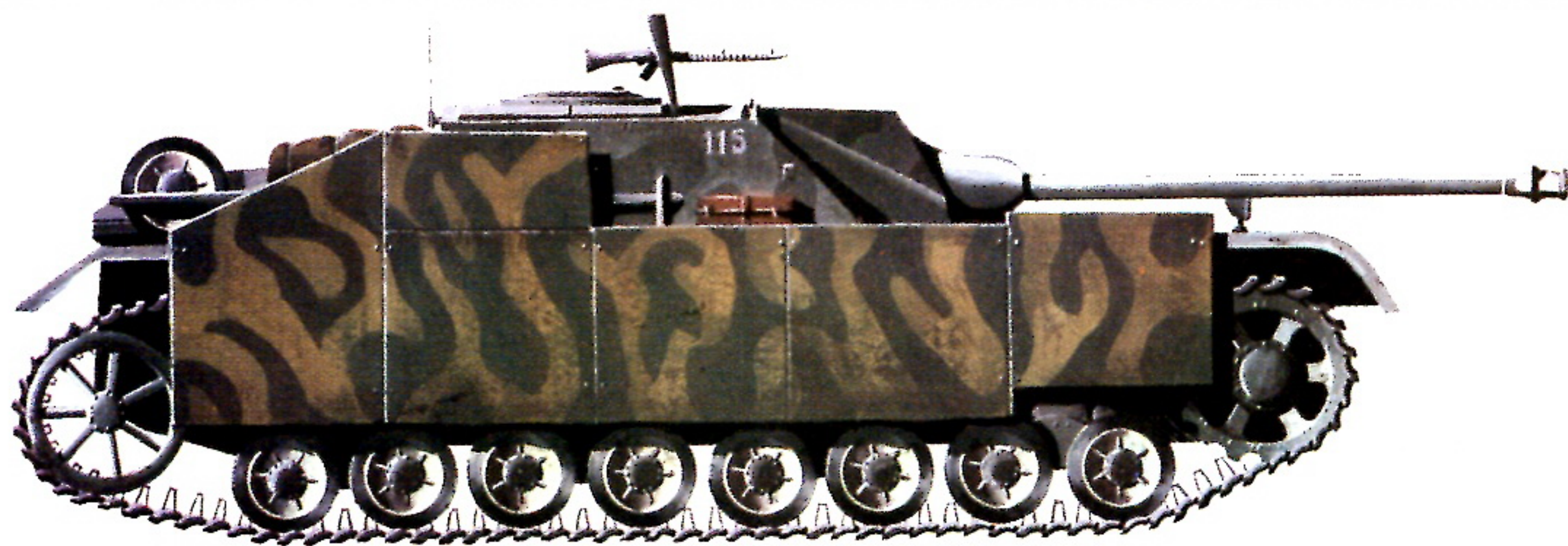
Boven: bij Koersk rukken Russische tanks op door het maaiveld. Op dat ogenblik ondervonden zij luchtsteun, zodat de bemanningen de verrichtingen van de vliegtuigen konden volgen.

tot de Krim zelf zouden weten door te dringen. Het forceren van de Dnjepr was een meesterlijke combinatie van improvisatie en planning. Onder dekking van de duisternis waren duizenden Russische soldaten in allerlei bootjes, bijeengebonden vaten, planken en tuinhakken

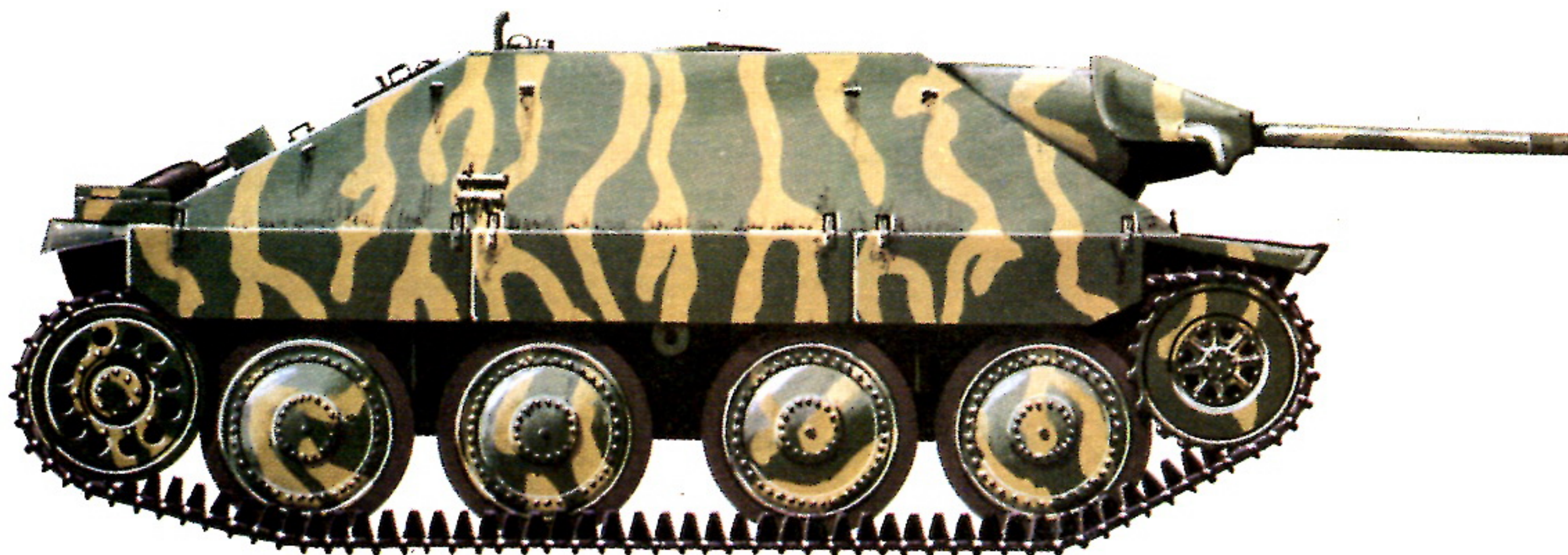
van luchtlandingstroepen werden nog meer bruggehoofden gevestigd en zo zag Hitler zijn als 'onneembaar' gekenschetste *Ostwall* in een paar uur tijds afbrokkelen. Het gebied achter de Dnjepr was voor de Duitsers strategisch-economisch gezien van groot belang; Nikopol had mangaan, Kriwoi Rog ijzererts en de Oekraïne was 'de graanschuur van Europa'. Toen puntje bij paaltje kwam, bleek de hele *Ostwall* een staaltje bluf te zijn – hij stelde militair niet veel voor. Op 6 november kon Kiew, de hoofdstad van de Oekraïne, worden bevrijd – overigens niet dan nadat de Duitsers kans hadden gezien op het laatste nippertje de gehele joodse bevolking van deze stad om het leven te brengen.

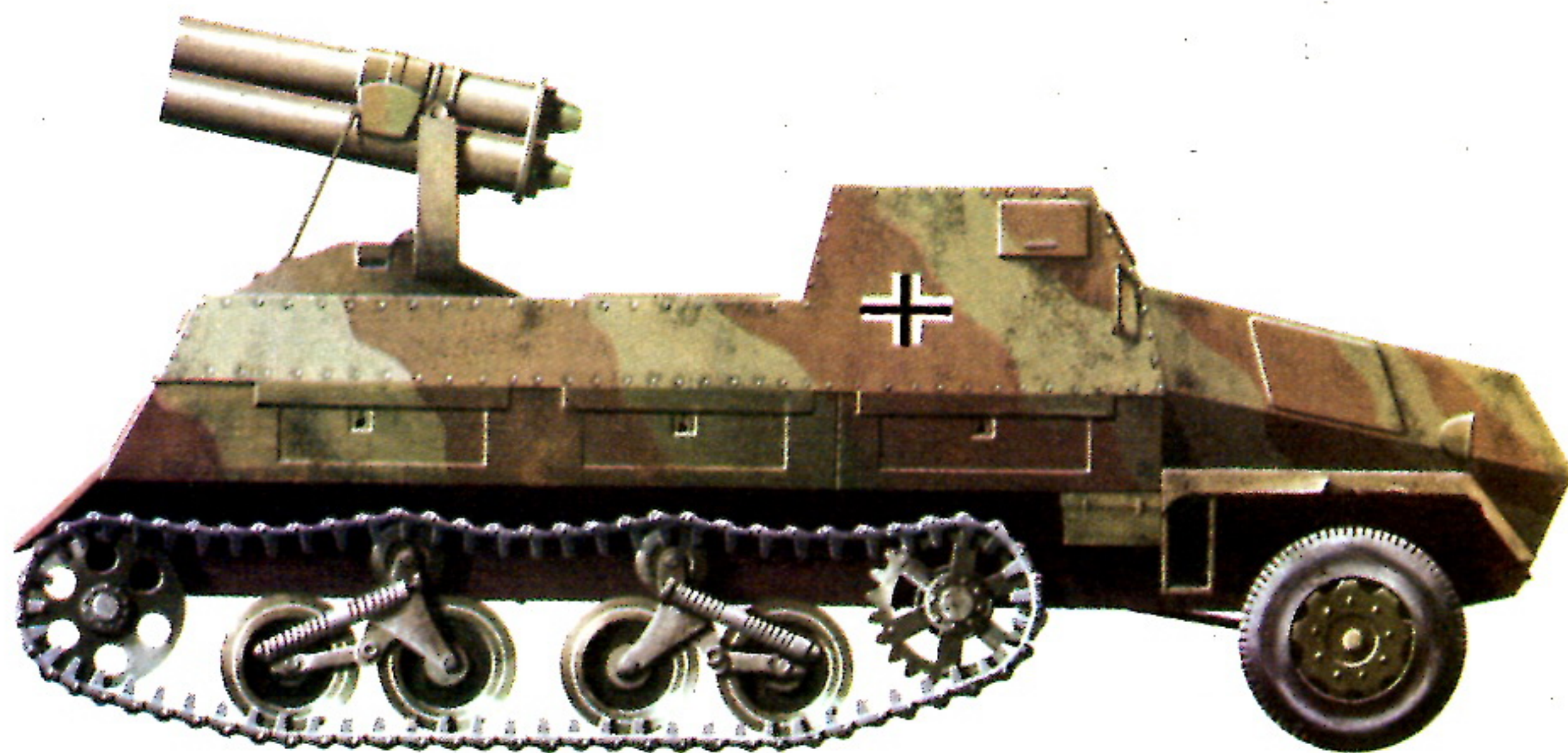
De Duitse 'Nashorn' (neushoorn)-tankjager was ontwikkeld om weerstand te kunnen bieden aan de steeds zwaarder wordende Russische tanks en gemechaniseerde stukken geschut. De 'Nashorn' bestond uit het roemruchte 88 mm-kanon, dat was geplaatst op een iets gewijzigd chassis van de 'Panzer IV'. In juli 1943 kwam de voorloper van de 'Nashorn', de 'Hornisse', (horzel) voor het eerst in actie. Ondanks zijn plompe verschijning bleek deze tankjager goed manoeuvreerbaar. Hij kon een snelheid ontwikkelen van 40 km per uur, woog 26 ton en bezat ook nog een mitrailleur.

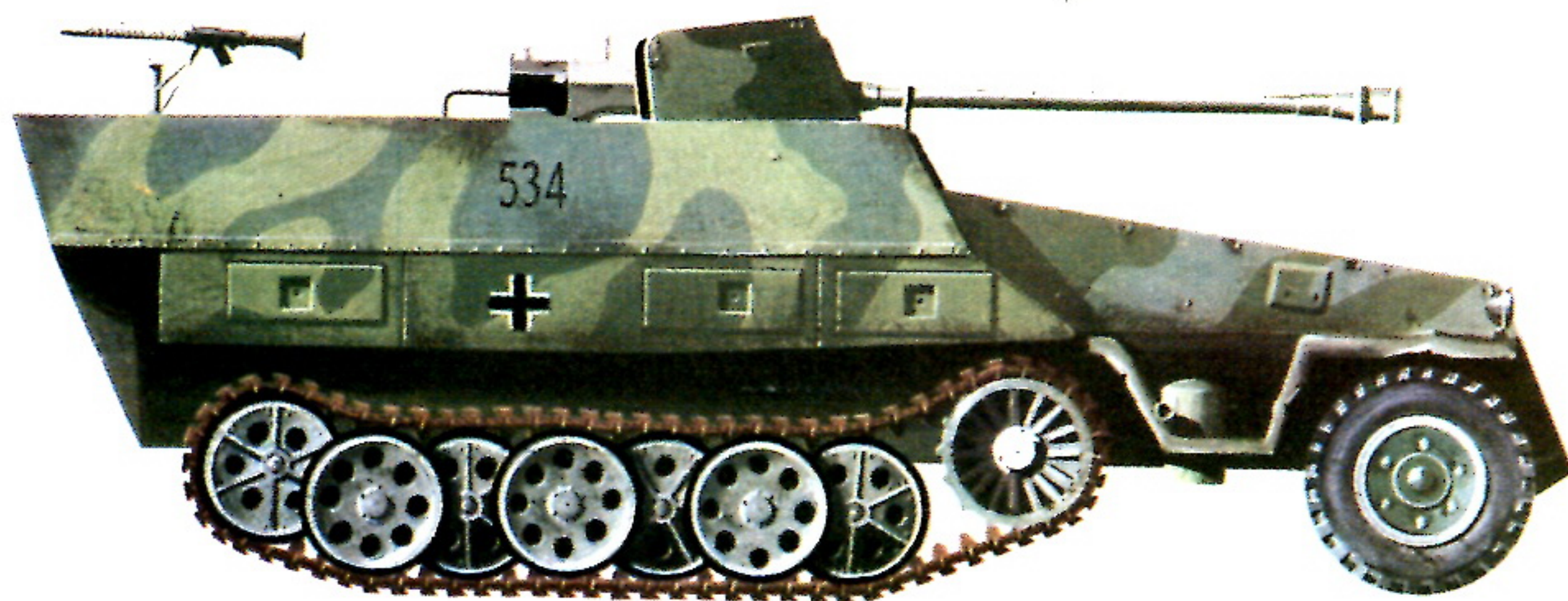
Onder de infanterie-ondersteuningsvoertuigen ('Sturmgeschütze') die de Duitsers in de strijd brachten, neemt de 'STU IV' een aparte plaats in. Zijn voorganger, de 'STU III', bleek namelijk niet opgewassen tegen de tanks van de geallieerden en kon met name de Russische Stalintanks slechts vanuit een hinderlaag de baas worden. Met zijn opbouw van de 'STU II' op het chassis van de 'Panzer IV' was de 'STU IV' beter voor dit doel uitgerust, mede door een lang 75 mm-kanon.

De 'Hetzer' (drijver, vervolger) was volgens tankdeskundigen een van de meest geraffineerde tankjagers door zijn lage silhouet, grote wendbaarheid en doeltreffend kanon van 75 mm. Voor de geallieerden was hij zowel aan het oostelijk als aan het westelijk front een groot gevaar. Na de oorlog bleef hij als een van de weinige Duitse pantservoertuigen in actie, namelijk bij het Zwitserse leger onder de naam 'Panzerjager IV'. De 'Hetzer' was gebouwd op het chassis van de Tsjechische 38 tons Skoda-tank.

Met het 'Maultier' hadden de Duitsers in 1942 gehoopt een uitstekende nevelwerpende raketbatterij in dienst te hebben gesteld. Dit wapen kon echter niet op tegen de Russische 'Stalinorgels' ('katoesja's'), omdat het 'Maultier' na elk schot van stelling moest verwisselen; een enorme steekvlam en een grote rookontwikkeling maakten het onmogelijk vanuit dezelfde plaats nogmaals te schieten. De Duitsers zijn er niet in geslaagd hun 'Maultier' in even grote aantallen te vervaardigen als de Russen hun 'Stalinorgel'. Het 'Maultier' had een raketbatterij van tien lopen van 15 cm.

Deze Duitse Hanomag-tankjager, de 'SdKfz. 251/22', was een versie van het gepantserde personeelsvoertuig. Het beschermde de infanterie tegen onverhoedse aanvallen van tanks. Het voertuig was een eenvoudige combinatie van een halftrupsvoertuig en een 75 mm-anti-tankkanon. Een groot nadeel was dat het kanon zo goed als onbeweegbaar was gemonteerd en eigenlijk veel te zwaar voor het voertuig. Na 1944 verscheen de 'SdKfz. 251/22' in toenemende aantallen op de slagvelden.

HET RUSSISCHE WINTEROFFENSIEF
VAN 1944

HITLERS BEREZINA

WOLF KIELICH

Een van de Russische tanks die in de winter
van 1944 op 1945 enorme successen boekten.

BRANDENDE HEL

De 18e Duitse pantserdivisie zag zich bij Moskou plotseling tegenover een Russische tegenstoot geplaatst.

De Duitse sergeant Mirsewa vertelt hiervan: Ze kwamen plotseling. Toen wij hun motoren hoorden, was het al te laat. Sowjettanks van het type T 34 rolden, zonder onderbreking vurend, evenwijdig aan onze colonne mee. Binnen een seconde was de hel losgebroken. Midden in de colonne barstten drie vrachtwagens met muni-

tie als vulkanen uit elkaar. Fonteinën van stukgeblazen wagens gierden over onze hoofden. Er werd geschreeuwd, gebruld, gekermd. Op hol geslagen paarden stormden dwars door de colonne heen, gooiden alles ondersteboven en vertraptten onder hun hoeven alles wat hun in de weg kwam. Daartussendoor ratelden de Russische tanks op onze colonne in, uit alle vuurmonden bliksemend en donderend. Nooit zal ik het hartverscheurende geschreeuw vergeten van paarden die overreden werden. Vlak voor ons barstte een tankwagen vol brandstof met een

enorme steekvlam uit elkaar. Een van de Russische tanks bevond zich te dicht in zijn buurt, kon niet meer afremmen of uitwijken en verdween in de bulderende vlammenzee. De chaos was compleet. Van achter mij kwam een 5 cm-pantserafweerkanon aanrazen en ging in een droge greppel in stelling. Ik rende erop af en bracht me bij hen in veiligheid. Het kanon nam een T 34 op de korrel. De knapen aan het kanon waren door het dolle heen van opwindning en wilden er onmiddellijk op losknallen. Maar de stukscommandant wachtte tot de tank even

Novosti Press

De bevrijding van Kiew door Watoetins pantsertroepen viel samen met Ruslands nationale feestdag, de Dag van de Revolutie, en zelden werd in Moskou uitbundiger feest gevierd. De burgers werden onthaald op een grandioos vuurwerk en het corps diplomatique (ten huize van Molotow) op zoveel wodka, dat zowel de Britse ambassadeur als een aantal andere diplomatieke vertegenwoordigers in vol ornaat op hun gezicht vielen. De volgende dag werd ook in Duitsland een belangrijk historisch feit herdacht: het was op 8 november 1943 twintig jaar geleden dat Hitler in München voor het eerst een greep naar de macht deed. In de *Bürgerbräukeller* was de sfeer heel wat somberder dan op het feest bij Molotow. Hitler sprak dreigend en verbeterd over het front,

Eenheden van het rode leger, in sneeuwpakken, in actie tijdens het winteroffensief van 1944.

welks taak het was 'uiteindelijk het schijnbaar onmogelijke mogelijk te maken'. Dat 'onmogelijke' werd inmiddels veeleer door de Russen dan door de Duitsers gepresteerd. Doordat de vorst laat inviel en niet wilde doorzetten, was heel de Oekraïne veranderd in een gigantische modderpoel. De wegen waren rivieren van dikke, vette brij, waarin marcherende soldaten wegzakten tot halverwege de knieën, tanks en andere voertuigen hopeloos vastliepen in metersdiepe kuilen en waar alleen de Russische T 34 zich nog enigermate doorheen kon werken. De Duitsers hadden niet anders verwacht of er zou gedurende deze

Schlammperiode een pauze intreden aan het front. Maar de Russen zetten door. Watoetin rukte ten westen van Kiew gestaag verder op naar de Poolse grens en bereikte Zjtomir, waardoor Von Mansteins frontlijn een gevaarlijke 'blaar' vertoonde, een woekerend gezwel in het nog door de Duitsers bezette gebied. Ten zuiden van Tsjerkassy bevond zich een tweede, soortgelijke uitstulping in de richting van Kirovograd en Kriwoi Rog. Zouden deze gezwellen openbarsten, dan waren nieuwe 'Stalinsgrads' onvermijdelijk. Von Manstein drong er dan ook bij Hitler op aan ten snelste enige drastische maatregelen te nemen. Deze maatregelen zouden volgens de veldmaarschalk moeten bestaan uit: 1. Evacuering van de Krim, waardoor het daar gelegerde 17e leger een

draaide en zijn flank blootgaf. Toen pas kwam het eerste schot.

Meteen een voltreffer, en nog een verduiveld goede ook. De tank cirkelde met loeiende motor rond zijn eigen as als een vleugelloze monster-vlieg. Een andere T 34 kwam aanrollen, kennelijk om de bemanning van de eerste te hulp te komen.

De stukscommandant liet hem dichterbij komen, toen vlamde de tweede granaat uit de vuurmond. De jongens wisten wat schieten was! Ook de tweede tank begon als een dolle rond te

draaien, de linkerrups kletterend achter zich aan sleurend. Maar nu floot en gierde het ook ons om de oren. Over de hele weg lagen de verkoolde lichamen van mannen die nog geprobeerd hadden uit de brandende voertuigen weg te komen. Ik hoorde gewonden gillen, die levend verbrandden, maar ze gilden niet lang, want de Russische tanks ratelden over doden en gewonden heen. Het pantserafweerkanon hield met haastige schoten de tanks van zich af, maar de de granaten van de Russen sloegen overal om ons heen in. (...) De chaos ging over in een ware

hel. Op een gegeven moment zag ik zelfs een hele geschutkoepel door de lucht zeilen. De brandende tanks versmolten met onze vlamme troscolonne tot een onafzienbare muur van angstwekkend vuur. De hitte was nauwelijks meer te verdragen. Maar het ergste waren de ontelbare doden van onze colonne, waarmee de hele weg bezaaid lag. En het is maar goed dat ze er in de Heimat geen flauw benul van hebben hoe hun zonen om het leven kwamen.

(Uit: 'Het Oostelijk Front' door Wolf van Aaken – Uitg. Meulenhof-A'dam)

Fotoarchief Spaarnestad

omsingeling bespaard zou blijven en vrij zou komen ter versterking van het front ten westen van de Dnjepr. 2. Rechttrekken van dit laatste front door een terugtocht in de richting van de Poolse en Roemeense grenzen. Von Manstein vond in de chef van de generale staf, Kurt Zeitzler, een krachtig pleitbezorger, maar de Führer was ook nu weer voor geen rede vatbaar. Hij verweet zijn legeraanvoerders dat zij alleen dachten aan hun eigen strategische problemen en geen rekening hielden, zoals hij, met de politieke consequenties van een verder terugtrekken van de Duitse troepen uit de Sowjetunie. Zo zou ontruiming van de Krim een ongunstige invloed kunnen hebben op de trouw van Roemenië en de neutraliteit van Turkije. De enige wijze echter waarop Hitler

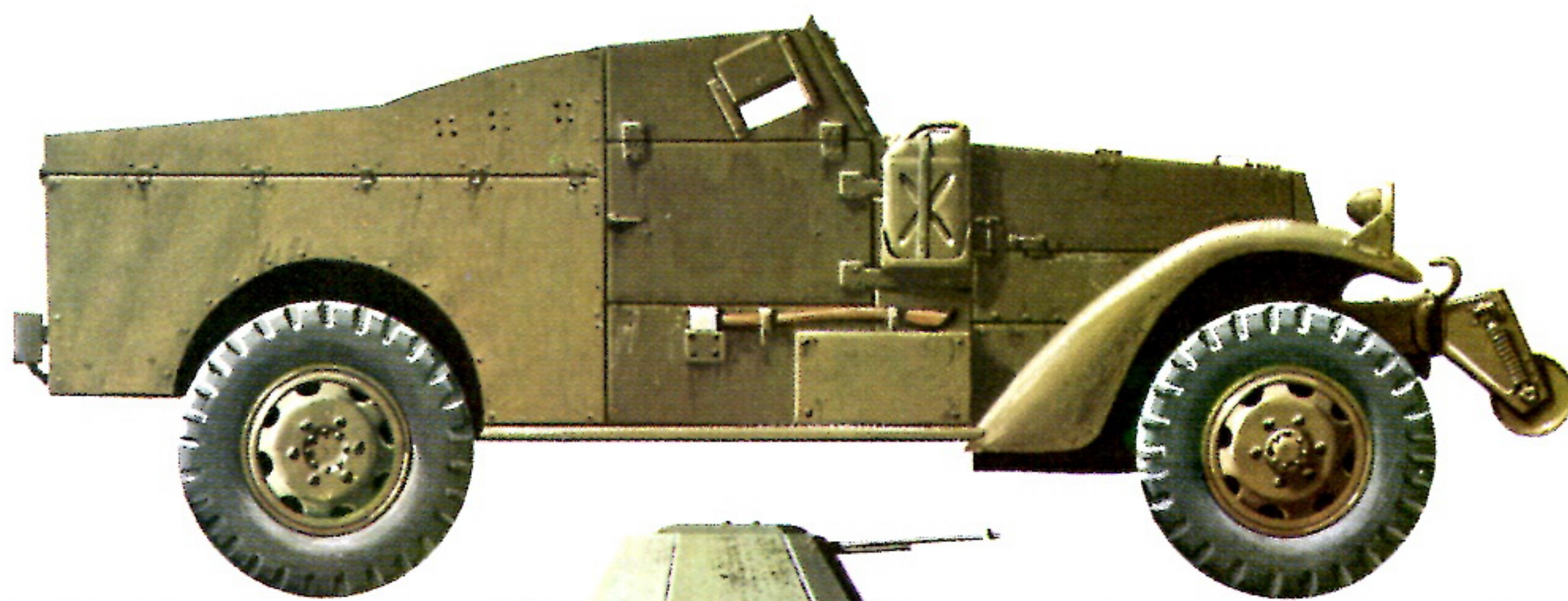
Een Duitse colonne wacht bij Tsjerkassy tot de Russische omsingeling doorbroken zal zijn.

het oostfront nog kon versterken, was door een regen van IJzeren Kruisen te laten neerdalen op de troepen van Von Manstein en Von Kleist. Maar deze lintjes-inflatie kon niet verhinderen dat Watoetin met Kerstmis een nieuw offensief begon en een brede bres in het Duitse front sloeg en dat nog voor het eind van het jaar Russische partizanen en gemotoriseerde eenheden ten zuiden van de Pripjatmoerasen Polen binnendrongen.

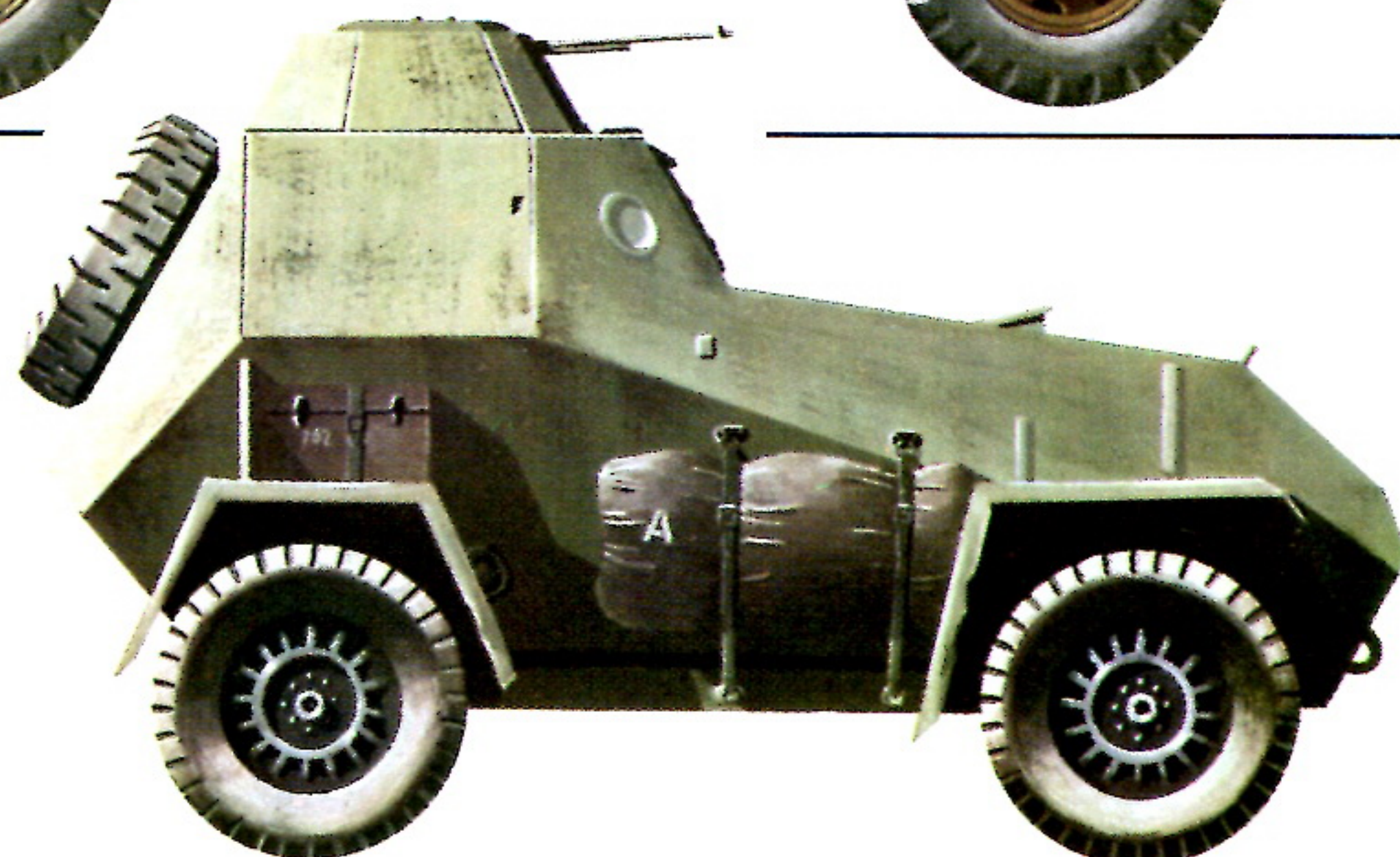
1943 had volgens Goebbels' propaganda 'das grosse Jahr der Sammlung aller Kräfte' moeten worden. De Russen daarentegen noemden het het 'perelom'-jaar, het jaar van het grote keer-

punt. Sinds Stalingrad waren de Russische legers vrijwel onafgebroken opgerukt naar het westen en hadden ze twee derde van het door de Duitsers bezette Russische gebied bevrijd. Hun verliezen waren zwaar geweest, maar toch nog niet zo zwaar als die van de Duitsers, die per 1 januari 1944 anderhalf miljoen onderofficieren en soldaten en meer dan vijftigduizend officieren in de strijd tegen de Sowjets hadden verloren.

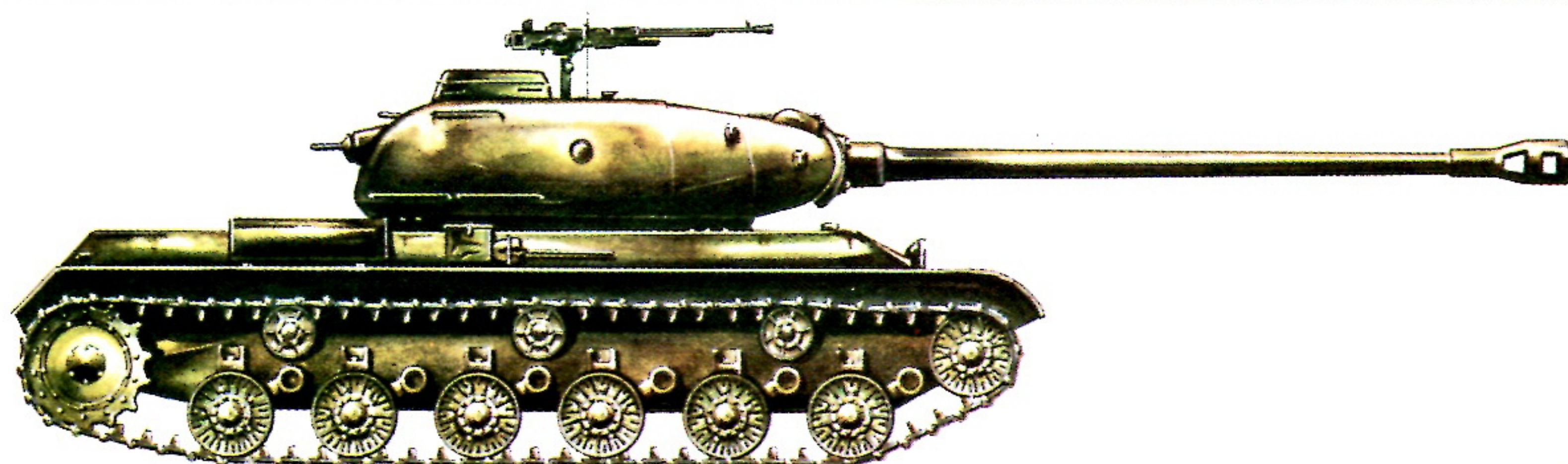
Het jaar 1944 begon voor de Russen glorieus met de bevrijding van Leningrad, dat dertig maanden belegerd was geweest, waarna ook in het zuiden tussen Kirowograd en Kriwoi Rog de reeds lang verwachte storm losbarstte. Het Oekraïense le front, dat (nadat Watoetin aan zware verwondingen was overleden) onder

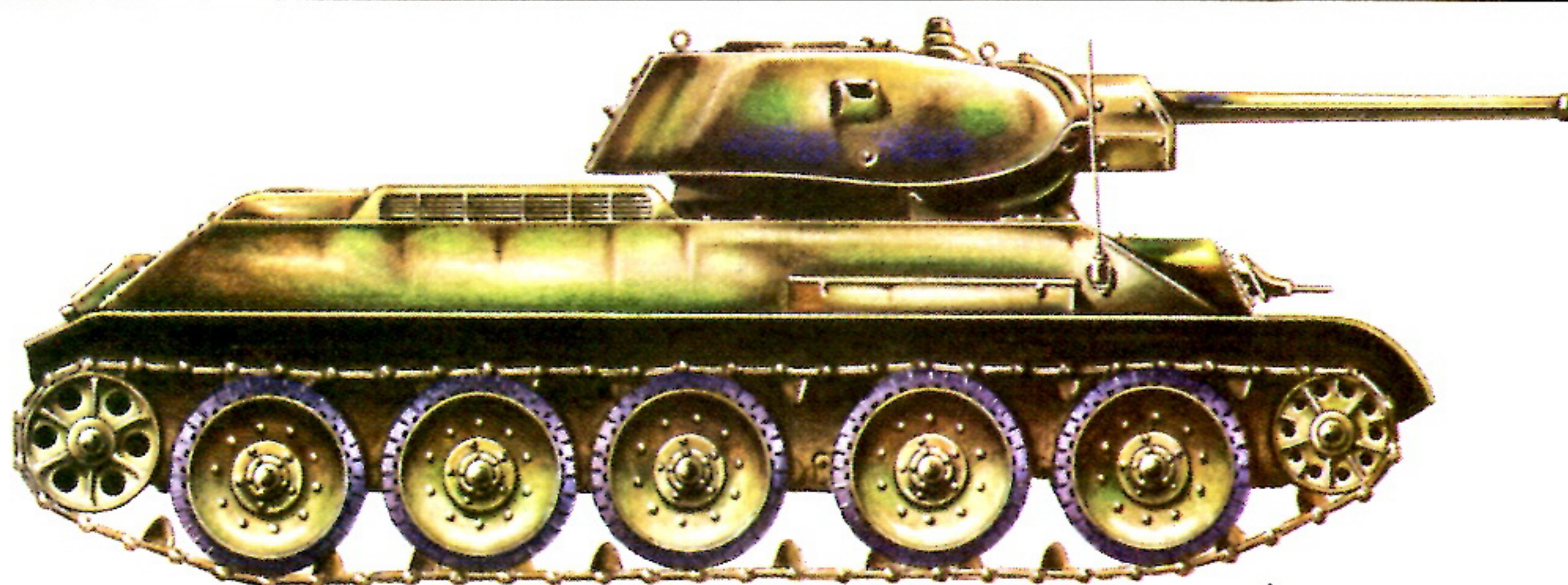
De 'White Scoutcar' was een Amerikaans gepantserd voertuig, dat in grote aantallen werd geleverd aan de Sowjetunie. De wagen, die bewapend was met twee mitrailleurs en een snelheid kon ontwikkelen van 100 km per uur, kon voor allerlei doeleinden worden gebruikt, onder andere als personeelsvoertuig en als voorraadtrailer. De Russen, die door dit soort voertuigen veel mobieler werden, voorzagen de wagens heel vaak van eigen dieselmotoren.

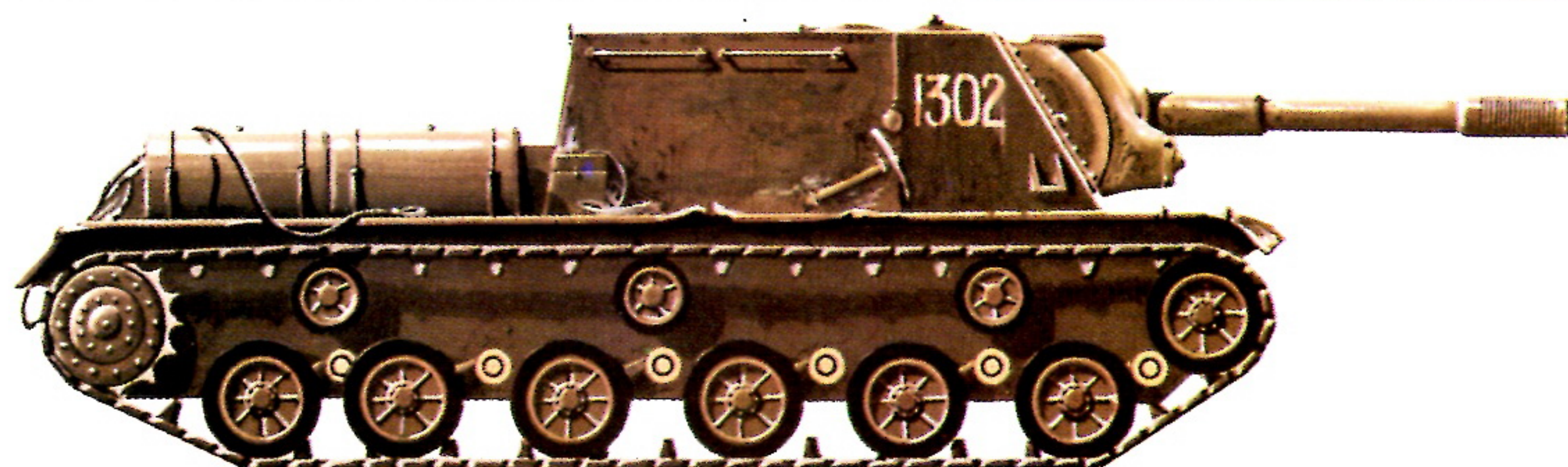
De BA 64 was een pantserauto van Russische makelij, die in 1943 door het leger in gebruik werd genomen. Hoewel de wagen niet zo erg snel was (de maximumsnelheid lag in de buurt van de 80 km per uur), bleek hij in de praktijk zo bruikbaar, dat hij ook lang na de oorlog in het sowjetleger een rol is blijven spelen. De BA 64 had een gewicht van 2,4 ton. De bewapening was zeer summier; ze bestond slechts uit een machinegeweer.

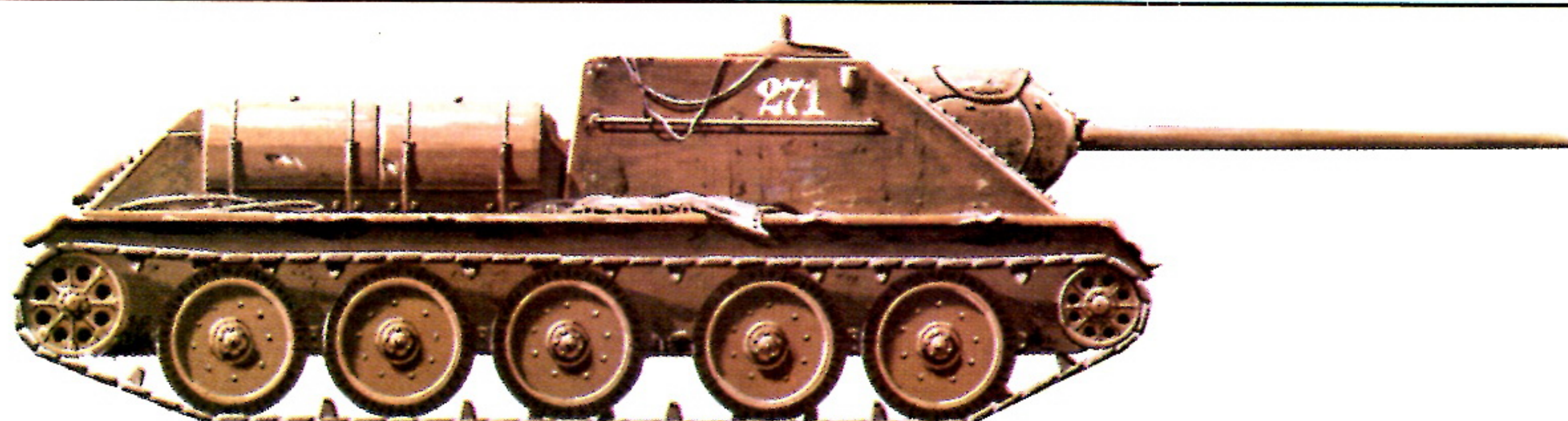
Toen de Duitsers in de herfst van 1943 hun nieuwe 'Tiger'-tanks in de strijd wierpen, antwoordden de Russen daarop met de massale productie van hun zware JS-tanks. De letters JS stonden voor Josef Stalin. Er waren drie versies, waarvan hier de JS II is afgebeeld. De bewapening bestond uit een lang 122 mm-kanon en drie machinegeweren. Het gewicht was 44-46 ton; de snelheid 35 km.

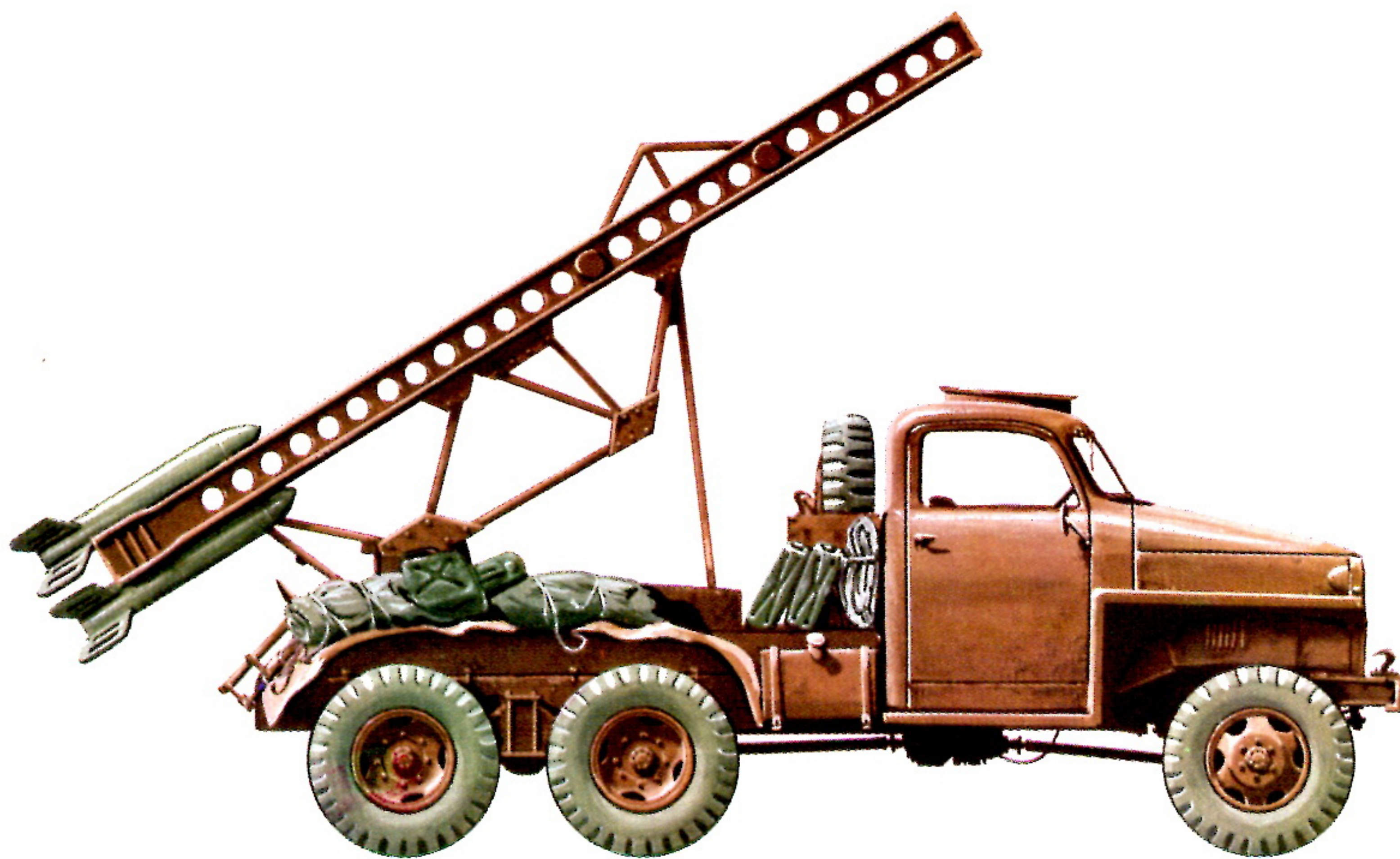
De Russische middelzware tank T 34 was een van de beste tanks uit de Tweede Wereldoorlog. De serieproductie ervan begon in 1939, maar pas enige tijd later kon de T 34 in grote aantallen worden ingezet. De bewapening bestond oorspronkelijk uit een 76 mm-kanon, maar werd later vervangen door een kanon van 85 mm in een nieuwe toren. De snelheid was 50 km; het gewicht 26-28 ton.

De JSU 152 was een stuk rijdend geschut van Russisch maaksel. Het bestond uit een 152 mm-kanon, gemonteerd op het chassis van de KV 1. De Duitsers vreesden dit intensief gebruikte wapen zeer, omdat het bijzonder effectief was. De JSU 152 werd voor het eerst ingezet in 1944 en bleef tot 1960 in dienst. De bemanning bestond uit vier man; het gewicht van het stuk bedroeg 45 ton.

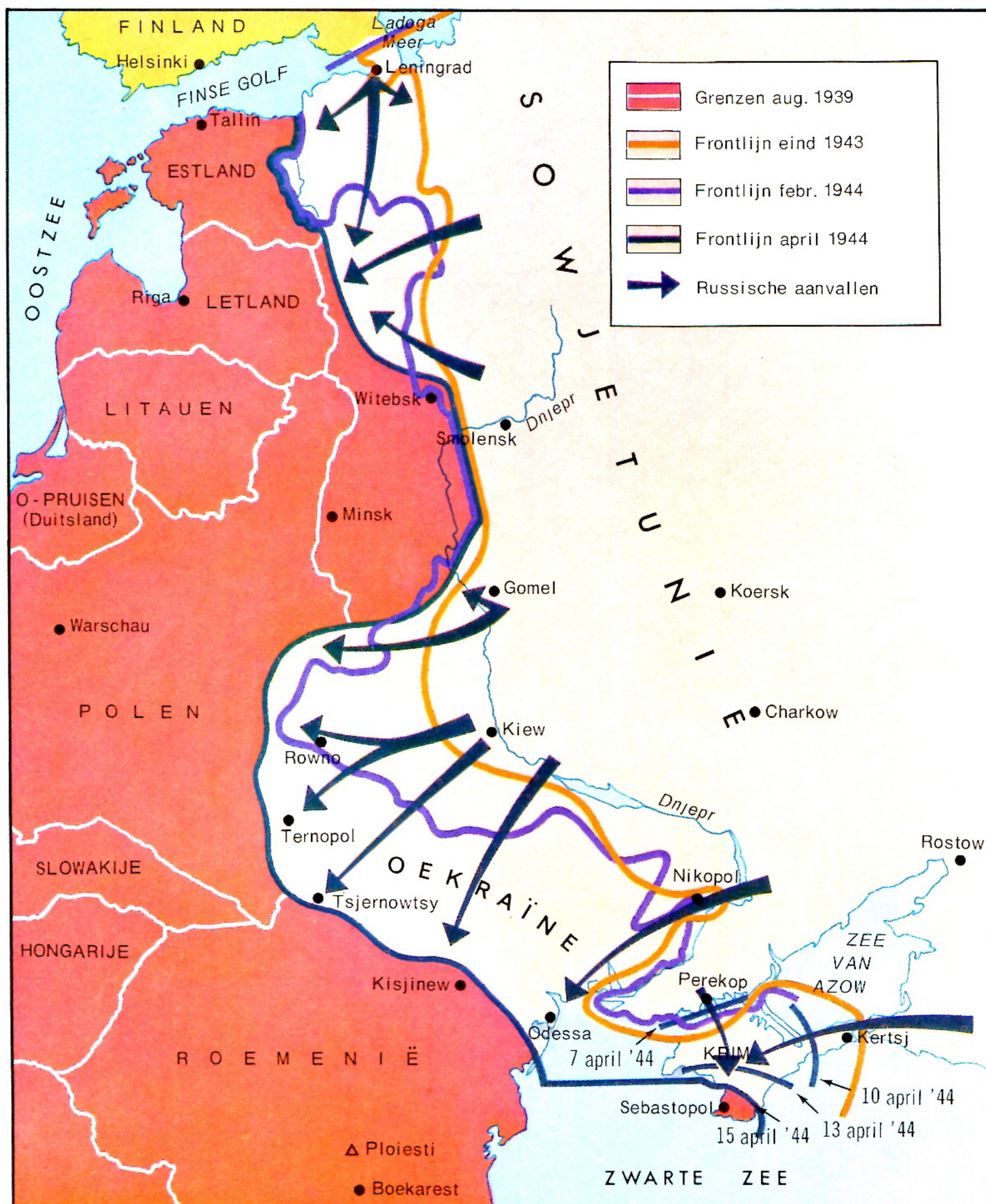

Tot eind 1944 was de SU 85 een van de beste Russische anti-tankwapens; daarna werd hij vervangen door de krachtiger SU 100. De vier bemanningsleden van de SU 85 werkten in feite met een combinatie van een T 34 (het chassis) en een daarop gemonteerd luchtdoelkanon van 85 mm. Na de oorlog was de SU 85 nog in gebruik in Oost-Europa.

Links: in juli 1941 maakten de Duitsers aan het oostelijk front op onaangename wijze kennis met een van de eerste raketwapens, die tijdens de Tweede Wereldoorlog werden ontwikkeld. Het was de Russische 'katoesja': een raketlanceerinstallatie, gemonteerd op een vrachtwagen, die meerdere projectielen per salvo afschoot. Eind 1942 hadden de Russen al 3237 van deze 'Stalinorgels' in de strijd; er waren vier divisies mee uitgerust.

Linksonder: een overzicht van het Russische winteroffensief van 1944. Over het gehele front, van noord naar zuid, kwamen de Sowjets in beweging. Ze drongen Polen binnen, heroverden de Krim en de economisch uiterst belangrijke Oekraïne en bereikten ook Estland en Roemenië. De Russische verliezen waren zwaar, maar bleven toch beneden die van de Duitsers. De schuld aan het Duitse debâcle lag voor een groot deel bij Hitler.

bevel stond van Zjoekow, opende samen met het Oekraïense 2e front onder commando van Konjew een zwaar offensief tegen het 8e leger van Von Manstein en het 6e leger (na Stalingrad opnieuw door Hitler opgericht) van Von Kleist. Hubers le pantserleger, dat in de Dnjeprbocht bij Zaporozje had gestaan, was verlegd naar de frontsector ten noorden van Oeman, waardoor Von Kleist voor grote problemen werd geplaatst temeer omdat ook in het uiterste zuiden het Oekraïense 3e en 4e front onder Malinowski tot de aanval overgingen. De weersomstandigheden waren nog steeds zo ongunstig mogelijk. Sneeuwstormen werden onderbroken door perioden van dooi en de Oekraïne bleef in deze zachtste winter sinds tientallen jaren een nagenoeg onbegaanbaar moeras. Maar het waren de Duitsers die het zwaarst van deze zachte winter te lijden hadden.

Terwijl het Duitse 6e leger langzaam teruggedrongen werd op de Boeg, slaagden de Russen er verder naar het noorden in bij Tsjerkassy twee Duitse legerkorpsen in te sluiten. Wat zich bij Stalingrad had afgespeeld, dreigde zich hier te herhalen. Hitler wilde weer niet toestaan dat de ingesloten divisies zouden uitbreken. Zoals het 6e leger een jaar tevoren bevel kreeg aan de Wolga te blijven staan, zo moesten zij nu standhouden aan de Dnjepr. De *Luftwaffe* werd weer ingeschakeld om de omsingelden te bevoorraden en wederom werd een sterke tankmacht bijeengebracht om de 'vesting' te ontzetten. Inmiddels was generaal Von Seydlitz, die het drama van Stalingrad had overleefd en zich in krijgsgevangenschap had aangesloten bij het 'National-Komitee Freies Deutschland', tezamen met een aantal andere officieren van dit comité door de Russen naar het Tsjerkassy-front gebracht in de hoop dat zij op enigerlei wijze hun ingesloten wapenbroeders ertoe zouden kunnen bewegen zich over te geven. Dit mislukte. Op 15 februari was de voorhoede van de tankgroep, die de ingesloten divisies moest ontzetten, de 'vesting' tot op dertien kilometer genaderd. De verliezen waren zwaar geweest

en verder kon men in de modder niet komen. In de nacht van 16 op 17 februari braken de omsingelde divisies toen toch uit. In een snijende sneeuwstorm en onder zwaar artillerievuur bereikten (volgens Duitse opgaven) slechts twintigduizend van de vijftigduizend man de Duitse linies. De Russen beweerden dat alleen een kleine groep tanks en pantserwagens, waarin voornamelijk generaals en andere hoge officieren zaten, een doorbraak wist te forceren en dat vijfenvijftigduizend Duitsers in de slag bij Tsjerkassy (die in de Russische legerberichten 'de slag bij Korsoen' wordt genoemd) werden gedood of gewond en achttienduizend man krijgsgevangen werden gemaakt. Vaststaat in elk geval dat de Duitsers bij Tsjerkassy enorme hoeveelheden mensen, wapens en materieel verloren.

Tegen het einde van februari en het begin van maart werd de modder zelfs de Russen te erg en trad er een korte gevechtspauze aan het Oekraïense front in. Maar op 5 maart begon Konjew al weer met zijn fantastische 'Modder-Blitzkrieg', die de Duitsers in zes dagen tachtig kilometer achteruitjoeg. Hij veroverde Oeman, stak de Boeg over en later ook de Dnjestr en de oude Roemeense grens. Zjoekow naderde inmiddels in het noorden de Poolse stad Lemberg en Malinowski rukte in het zuiden op naar Odessa. Het was duidelijk: de Oekraïne was voor Hitler verloren!

De definitieve bevrijding van het eigen vaderland was voor de Russische soldaat nu nog maar een kwestie van maanden, maar hij was niet van plan het daarbij te laten. Afgezien van alle politieke bedoelingen van het Kremlin, stond het voor iedere Russische soldaat vast dat hij zich de kans niet zou laten ontgaan om wraak te nemen op de Duitsers in hun eigen land voor hetgeen de nazi-horden in Rusland hadden misdreven. Naarmate zij meer dorpen en steden bevrijdden, groeiden in de harten van de 'Iwans' de haat en de wraakzucht, want in elk dorp, elke stad, zagen en hoorden zij de gruwelijkste dingen. Talloze dorpen en steden waren platgebrand als straf voor 'hulp aan partizanen'. Overal vonden de bevrijders massagraven, niet alleen van joden, die systematisch door de SS waren uitgeroeid, maar ook van krijgsgevangenen en van hele dorpsbevolkingen. In de Oekraïne waren nauwelijks nog jonge mensen te vinden. Zij die zich niet hadden aangesloten bij de partizanen, waren door de Duitsers als slaven gedeporteerd. En overal waar de Duitsers waren geweest, hadden zij de stank achtergelaten van uitgebrande huizen en rottende lijken. Dit moest gewroken worden, niet op de individuele Duitse soldaat, die zich aan het front jammerend overgaf en er opeens van overtuigd was dat Hitler 'kaput' moest, maar op het hele Duitse volk!

De man die al deze ellende in eerste instantie had voortgebracht, zette op 31 maart zijn beide veldmaarschalken Von Manstein en Von Kleist op non-actief. Von Manstein werd al lang door Hitler gewantrouwd. Deze uitermate deskundige strateeg had hem te vaak gewaarschuwd, te veel op fouten gewezen. Hij was te knap en dus te gevaarlijk. Von Kleist was in Hitlers ogen slechts een ouderwetse 'Kavalier', met wie niets te beginnen was. Zij werden respectievelijk vervangen door de inderhaast tot veldmaarschalk gepromoveerde generaals Model en Schörner. Toen Zeitzler zich met beide uit-

gerangeerde veldmaarschalken solidair verklaarde en om ontslag vroeg, kreeg hij bevel op zijn post te blijven, want 'een generaal blijft op zijn post, zolang hem dat bevolen wordt.' Schörner kwam al binnen een week na zijn benoeming in hevig conflict met Hitler. Terwijl Konjews troepen Noord-Roemenië binnenraasden, trok Malinowski langs de kust van de Zwarte Zee naar Odessa. Op 5 april waren de Duitse troepen in deze belangrijke Zwarte Zee-haven nagenoeg ingesloten. Schörner wilde de stad opgeven, maar Hitler beval dat Odessa tot de laatste man verdedigd moest worden, opdat de bevoorrading van het ingesloten 17e leger op de Krim, die vanuit Constanta plaatsvond, zo min mogelijk gehinderd zou worden. Op 10 april werd Odessa toch bevrijd. De Russische soldaten die de stad binnentrokken, troffen er een sfeer aan die totaal verschilde van die in andere bevrijde Oekraïense steden. Hoewel Odessa (vooral het havengebied) zwaar beschadigd was, heerste er in dit 'Russische Marseille' toch een ietwat lichtzinnige, bijna frivole stemming. In de winkels waren zelfs nog parfum, sigaretten, potten met jam en broden te koop – de laatste voor de spotprijs van 10 roebel per kilo. Op de welig tierende zwarte markt kon men dameskousen en zijden lingerie krijgen. En op de promenade, vanwaar men een prachtig uitzicht heeft over zee, zaten zo maar jonge mensen in de voorjaarszon te vrijen op de banken en de treden van de Grote Trap. De reden voor al dit wonderlijks was, dat Odessa tot voor enige weken niet door de Duitsers maar door de Roemenen bezet was geweest. Als beloning voor de Roemeense hulp in de oorlog had Hitler de bondgenoot een groot deel van de zuidelijke Oekraïne afgestaan, de haven Odessa inclusief. En de Roemenen hadden zich als bezetters geheel anders gedragen dan de Duitsers plachten te doen. Ze hadden de stad niet leeggeroofd, maar er integendeel allerlei, vroeger schaarse en als luxe beschouwde zaken naar toe gebracht. Ze hadden er geen slavenarbeiders weggehaald en er leefden zelfs nog joden in Odessa. De *Siguranza*, het Roemeense equivalent van de *Gestapo*, was corrupt geweest en daar hadden honderden joden hun leven aan te danken. Dat er toch nog velen waren vermoord, was omdat de Duitsers dat als eis hadden gesteld, toen zij dit gebied aan de Roemenen cadeau gaven: 'Geen dode joden, geen Odessa.' Zo hadden de Roemenen het althans begrepen.

Na de verovering van Odessa begon nu ook de bel te luiden voor het Duitse 17e leger op de Krim, dat sinds 1 november 1943 van de landzijde geïsoleerd was en alleen nog over zee en door de lucht bevoorrad kon worden. Een van de redenen waarom Hitler (naast politieke overwegingen) bang was de Krim te verliezen, was het gevaar dat de Russen vanaf dit schiereiland met hun bommenwerpers de Roemeense olievelden bij Ploiesti zouden kunnen bestoken. Maar twee dagen voordat het grote Russische offensief op de Krim begon, waren de Amerikanen, die opereerden van bases in Zuid-Italië, de Russen al voor geweest en hadden Ploiesti zwaar gebombardeerd. Desalniettemin weigerde Hitler de Krim systematisch over zee te ontruimen en liet hij liever het befaamde 17e leger in een zinloze slachting roemloos ten onder gaan.

De grote Russische aanval begon in het noorden op 11 april. Binnen twee dagen veroverden Tolboechins troepen van het Oekraïense 4e front het gehele noorden van het schiereiland en bevrijdden Simferopol. Tegelijkertijd rukte Jeremenko's Zwarte Zee-leger op vanuit brughoofden in het oosten, die al gedurende de winter waren gevestigd en heroverde Kertsj, Feodosia, Goerzoeff, Jalta en Aloepka. De zonnige kust, die Hitler al had voorbestemd als rustoord voor zijn gehavende frontsoldaten en vermoeide fabrieksarbeiders, die er met 'Kraft durch Freude'-schepen heen gebracht zouden worden, was eindelijk bevrijd. In wanorde trokken de Duitsers terug op hun laatste bolwerk: Sebastopol. Ze stonden tegenover een geweldige overmacht: 470.000 Russen waren de Krim binnengerukt om af te rekenen met 195.000 Duitse en Roemeense troepen. Op 5 mei begon de slag om Sebastopol. Hitler hoopte hier een zelfde huzarenstuk te kunnen leveren als de Engelsen bij Duinkerken hadden gedaan. Hij gaf bevel dat vijftigduizend man de vesting 'voor onbepaalde tijd' moesten verdedigen, terwijl de rest van het 17e leger over zee zou worden geëvacueerd. Op 21 april vloog Schörner naar Hitlers 'Adelaarsnest' bij Berchtesgaden om te trachten de Führer tot andere gedachten te brengen. Maar het mocht niet baten. Hitler wist de veldmaarschalk met politieke argumenten te overtuigen en vertrouwde hem bovendien toe dat hij binnen zes tot acht weken een Amerikaans-Britse invasie in het westen verwachtte. Tot die invasie was afgeslagen, moest Sebastopol in elk geval standhouden. De Russen hadden in 1941 en 1942 Sebastopol tweehonderdvijftig dagen lang verdedigd en wat zij konden, dat moesten de Duitsers ook kunnen.

Op 6 mei tastte Tolboechin Sebastopol uit het noorden aan. Twee dagen later, toen alle Duitse aandacht en gevechtskracht noordwaarts was gericht, lanceerde hij uit het oosten zijn tweede aanval. En weer twee dagen later ontruimde Allmedinger op Hitlers bevel de grotendeels verwoeste stad. Na vier etmalen gaven de Duitsers de vesting prijs. 'Schortte er in april 1944 niet iets aan het Duitse moreel, althans in een afgelegen gebied als de Krim?', zou Werth twintig jaar later vragen.

Uit Sebastopol trokken de Duitsers terug naar de uiterste (en uiterst kale) zuidwestpunt van de Krim, waar Russische granaten de witte vuurtoren van Chersones in een witte puinhoop veranderden. Van de door Hitler beloofde evacuatie over zee kwam vrijwel niets terecht, want behalve het Russische leger waren ook de Russische vloot en luchtmacht superieur aan de Duitse. Generaal Böhme — ook Allmedinger was van het toneel verdwenen — had geen keus en capituleerde op 12 mei met zijn laatste 25.000 overlevenden. De Krimcampagne was ten einde, het 17e leger vernietigd. Driehonderd Duitse tanks en vijfhonderdachtenzeventig vliegtuigen waren vernield, drieduizend kanonnen en zeventuizend legervoertuigen kwamen de Russische oorlogsbuit vergroten, in de haven van Sebastopol lagen zestig Duitse scheepswrakken.

Drie weken later rukten de geallieerden in het zuiden Rome en in het westen Normandië binnen. Weldra zou Adolf Hitler iets anders moeten verdedigen dan de Vesting Europa: de Citadel Duitsland.